

Levla lärmiljön

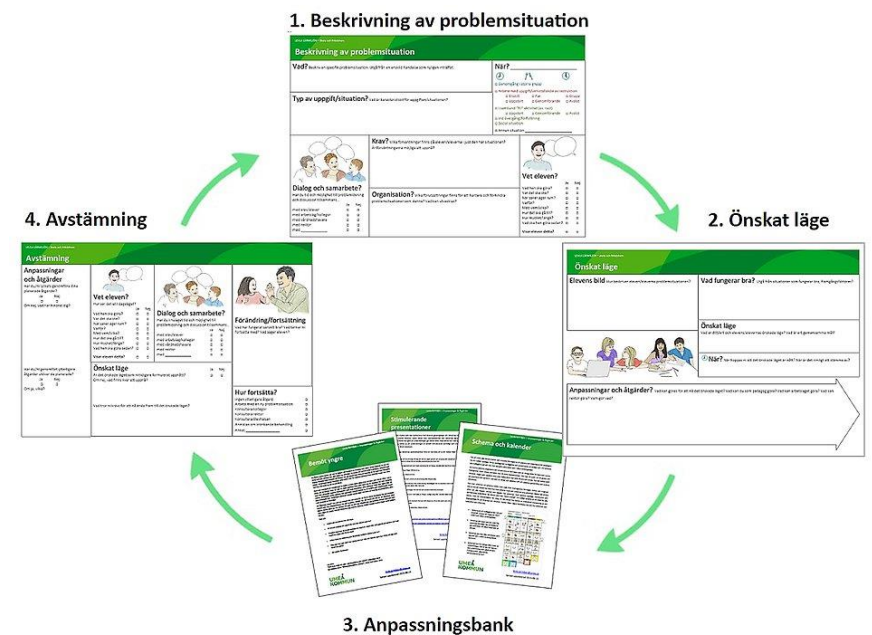
SKOLA OCH FRITIDSHEM

Ett stödmaterial i det förebyggande arbetet

Levla är ett vägledande stödmaterial som är tänkt att användas av skol- och fritidspersonal med syfte att stödja arbetet med ledning och stimulans och att göra extra anpassningar. Utgångsläget är avgränsade situationer som uppstår i verksamheten där fokus läggs på lärmiljö och inte på elev. Det är viktigt att identifiera elev/elevens behov och att konkreta anpassningar och insatser snabbt kommer igång. Målet är en ökad kvalitet i det förebyggande arbetet.

Levla består av *formulär* med frågor som hjälper pedagoger att undersöka och utvärdera lärmiljön och elevens kontext samt en *anpassningsbank* där olika typer av anpassningar och insatser är beskrivna.

- 1. Beskrivning av problemsituation:** Med hjälp av frågorna i formuläret får vi en nyanserad bild av situationen och stöd i att avgränsa och specificera. Frågorna stödjer oss även i att ha ett fokus på lärmiljön och att involvera elevens perspektiv.
- 2. Önskat läge:** Tillsammans med elev/elever tittar vi framåt mot ett gemensamt önskat läge med rimliga förväntningar och en tidsplan. Ett tydligt och realistiskt önskat läge ger ett bra avstamp mot konkreta insatser.
- 3. Anpassningar/Insatser:** Ur arbetet med materialet och ur dialogen med elev/elever kommer ofta idéer om möjliga anpassningar och insatser. Om det krävs mer stöd kan Levlas anpassningsbank inspirera, underlätta och ge kunskap om olika anpassningar och insatser.
- 4. Avstämning:** En bra avstämning ska göra mer än bara konstatera om det gått bra eller dåligt. Frågorna i formuläret ger pedagogen stöd för gemensam reflektion av gjorda insatser och en väg framåt för det fortsatta arbetet.

Beskrivning av problemsituation

Vad? Gör en kort beskrivning av problemsituationen

När? _____

- Genomgång i större grupp
- Arbete med uppgift/verkställande av instruktion
  - Enskilt
  - Par
  - Grupp
  - Uppstart
  - Genomförande
  - Avslut
- I samband "fri" aktivitet (ex. rast)
  - Uppstart
  - Genomförande
  - Avslut
- Vid övergång/förflyttning
- Social situation
- Annan situation _____

Typ av uppgift/aktivitet? Beskriv tydligt vad eleven/eleverna skulle göra i den uppgift/aktivitet som var aktuell.

Dialog och samarbete?

Har du tid och möjlighet till problemlösning och diskussion tillsammans...

	Ja	Nej
med elev/elever	☐	☐
med arbetslag/kollegor	☐	☐
med vårdnadshavare	☐	☐
med rektor	☐	☐
med _____	☐	☐

Krav? Vilka förväntningar finns på eleven/eleverna i den här situationen?

Organisation? Vilka förutsättningar finns för att hantera och förhindra problemsituationer som denna? Vad kan utvecklas?

Vet elev/elever?

	Ja	Nej
Vad hen ska göra?	☐	☐
Var det ska ske?	☐	☐
När saker äger rum?	☐	☐
Varför?	☐	☐
Med vem/vilka?	☐	☐
Hur det ska gå till?	☐	☐
Hur mycket/länge?	☐	☐
Vad ska hen göra sedan?	☐	☐

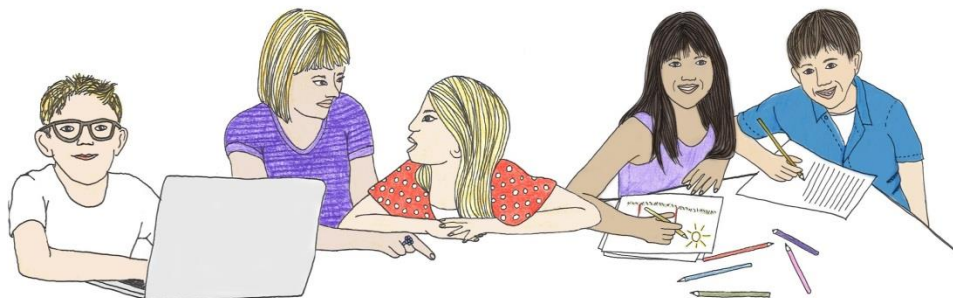
Önskat läge

Elevens bild Hur beskriver eleven/eleverna problemsituationen?

Vad fungerar bra? Utgå från situationer som fungerar bra, framgångsfaktorer?

Önskat läge? Vad är ert gemensamma mål/önskade läge?

 När? När tänker ni att det önskade läget är nått? När är det rimligt att stämma av?

Anpassningar? Vad kan göras för att nå det önskade läget? Vad kan du som pedagog göra? Vad kan arbetslaget göra? Vad kan rektor/EHT göra?

Anpassningar

När du/ni arbetade med **Beskrivning av problemsituation** och **Önskat läge** kom ni kanske att tänka på olika insatser som skulle kunna provas. Om ni behöver ökad kunskap eller vill inspireras vidare finns anpassningsbeskrivningar för skola och fritidshem på umea.se/levla. Beskrivningarna är indelade i kategorierna förhållningssätt, strukturstöd, strategistöd, kommunikationsstöd och organisation.

I vilka situationer fungerar det bättre för eleven/eleverna, finns det något i dessa situationer som hjälper eleven lyckas? Kan vi hitta framgångsfaktorer i någon av nedanstående kategorier? Finns det arbetssätt och bemötande som gör att problemen minskar? Finns det arbetssätt och bemötande som gör att problemen ökar?

Förhållningssätt

Genom förhållningssättet förebygga problem, starta dialog och nå samarbete med eleverna

Strukturstöd

Hjälpa eleverna att svara på vad de ska göra

Strategistöd

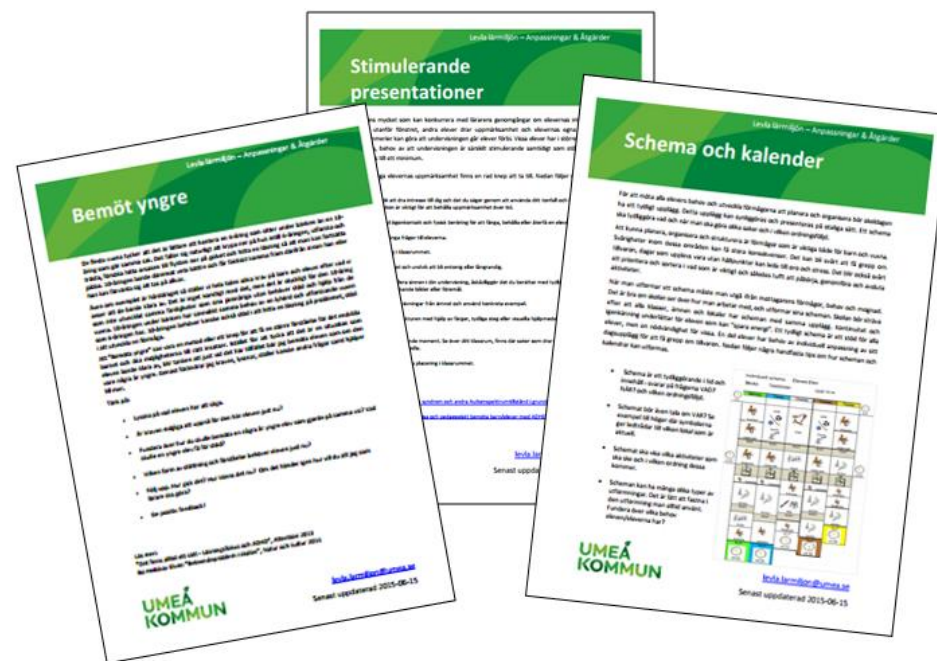
Hjälpa eleverna att svara på hur de ska göra

Kommunikationsstöd

Hjälpa elever att kommunicera och tillsammans med dem hitta lösningar

Organisation

Genom organisation och planering skapa goda förutsättningar för en bra lärmiljö

Avstämning

Anpassningar

Har du/ni lyckats genomföra era planerade anpassningar?

Ja Nej

Om nej, vad har hindrat er?

Har du/ni genomfört ytterligare anpassningar utöver de planerade?

Ja Nej

Om ja, vilka?

Vet elev/elever?

Hur ser det ut i dagsläget?

	Ja	Nej
Vad hen ska göra?	☐	☐
Var det ska ske?	☐	☐
När saker äger rum?	☐	☐
Varför?	☐	☐
Med vem/vilka?	☐	☐
Hur det ska gå till?	☐	☐
Hur mycket/länge?	☐	☐
Vad hen ska göra sedan?	☐	☐
Visar eleven detta?	☐	☐

Dialog och samarbete?

Reflektera över vilka ni har haft och ytterligare bör ha dialog och samarbete med

	Ja	Nej
med elev/elever	☐	☐
med arbetslag/kollegor	☐	☐
med vårdnadshavare	☐	☐
med rektor	☐	☐
med _____	☐	☐

Förändring/fortsättning

Vad har fungerat särskilt bra? Vad tänker ni fortsätta med?

Önskat läge

Är det önskade läget som ni tidigare formulerat uppnått?

Ja Nej

Om nej, vad finns kvar att uppnå?

Vad tror ni krävs för att nå ända fram till det önskade läget?

Hur fortsätta?

Arbeta med en ny problemsituation	☐
Konsultera kollegor	☐
Konsultera rektor	☐
Konsultera Elevhälsan	☐
Anmälan om kränkande behandling	☐
Annat:	

HANDLEDNING: Beskrivning av problemsituation

Vad? Gör en kort beskrivning av problemsituationen. Försök att beskriva vad som hänt utan att värdera. Om det finns flera situationer som är problematiska välj den som känns mest aktuell att börja med. Det är betydelsefullt att alltid arbeta med en situation i taget. Reflektera över vad du/ni gör idag i situationen som är stödjande eller vad som kan vara försvårande för eleven/eleverna.

När? När skedde problemsituationen? Det kan vara värdefullt att titta på ett schema över veckan och fundera över när problemen uppstår. Finns det några återkommande mönster?

Typ av uppgift/aktivitet?

Beskriv tydligt vad eleven/eleverna skulle göra i den uppgift/aktivitet som var aktuell. Att specificera uppgiften kan ge ledtrådar om moment och områden som är för svåra eller för enkla för eleven/eleverna. T.ex. rikta uppmärksamheten på en genomgång, följa instruktioner, vänta på sin tur, hämta/lämna aktuellt material, starta upp och avsluta eget arbete/aktivitet, samarbeta, dela material, följa regler i rastaktiviteter, förflytta sig mellan olika lärmiljöer.

Kryssrutorna hjälper till att ringa in problemet och kan vara ledtrådar till moment som är svåra och kan behöva justeras eller åtgärdas.

Dialog och samarbete?

Tänk på att problemlösning och dialog inte behöver ske i direkt anslutning till situationen. Samtal som har fokus på problemlösning bör ske vid ett senare tillfälle som inte är färgat av affekt och stress. Vilka har ni och bör ni ha dialog och samarbete med? Visa nyfikenhet över andras bild av och information om situationen. Finns där ledtrådar som kan bidra till en förklaring till varför situationen uppstår? Fundera över anledningen om du kryssar nej. Vilka hindren för dialog och samarbete finns?

Krav? vilka förväntningar finns på eleven/eleverna i den här situationen?

Här ska du titta på vilka krav och förväntningar som är aktuella vid situationen. Är förväntningarna tydliga nog för att uppnås? Är förväntningarna för högt eller för lågt ställda? Försök att bryta ned vad som krävs för att lyckas. T.ex krav på att kunna vänta, rikta sin uppmärksamhet, lyssna, samarbeta, planera och organisera, förstå konsekvenser. Vid många situationer är kraven rimliga för de flesta men inte för alla. För högt eller lågt ställda krav kan leda till stress och oro, vilket i sin tur kan leda till att eleven/eleverna agerar för att få kontroll över situationen. Vad är det för krav på eleverna innan undervisningstillfället/aktiviteten börjar, kanske stressnivån redan är hög.

Organisation? vilka förutsättningar finns för att hantera och förhindra problemsituationer som denna? Vad kan utvecklas?

Hur ser det ut organisatoriskt runt problemsituationen? Fundera över om någon organisatorisk förändring skulle kunna underlätta vid den aktuella situationen. Finns något annat sätt att nyttja tillgänglig personal eller lokaler? Behöver vi se över t.ex grupperingar eller möblering i lärmiljön. Kan man se över schemat, planeringstid, lektionsupplägg, mötesinnehåll osv och på så sätt underlätta situationen?

Vet elev/elever?

Det är viktigt att elever får svaret på dessa frågor. Vi tror ofta att den information vi erbjuder har gått fram till alla men en problemsituation bottenar många gånger i att eleven inte fått fatt i all information som behövs för att bemästra situationen. Om du inte kryssar i ja i samtliga rutor är det värt att fundera över vad som krävs för att eleven ska kunna tillgodogöra sig den information som behövs för att lyckas.

HANDLEDNING: Önskat läge

Elevens bild

Hur beskriver eleven/eleverna problemsituationen? Vad säger eleven/eleverna? Visa nyfikenhet över elevens bild, visa att du vill förstå varför eleven agerar som den gör. Tycker hen också att det är ett problem? Låt eleven berätta om hur hen upplever det. Fundera över vad eleven berättar för dig. Finns där ledtrådar om varför situationen uppstår? Lyssna för att förstå, inte för att ge råd.

Vad fungerar bra?

Utgå från situationer som fungerar bra, vilka framgångsfaktorer ser ni? Hur är kravnivån och förväntningarna i de fungerande situationerna? Vad tror ni det är som gör att det fungerar? Hur är situationen strukturerad? Får eleven/eleverna i dessa situationer svar på de tydliggörande frågorna vad, var, när, varför, med vem hur, hur länge, vad händer sedan?

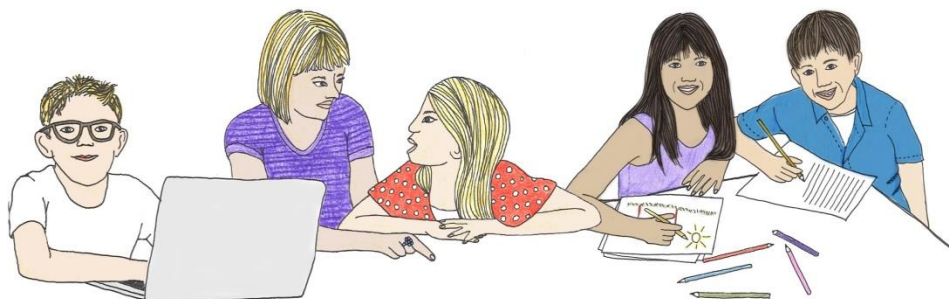
Önskat läge

Vad är ert gemensamma mål/ önskat läge? Hur beskriver eleven/eleverna sitt önskade läge? Hur ser ditt önskade läge ut? Ni behöver inte vara överens om allt, men det är viktigt att eleven är delaktig och involverad i det som ska utvecklas eller förändras. Tydliggör vad det önskade läget innebär i konkreta handlingar/beteenden t.ex. sitta på sin plats, titta på tidsstödet, inte prata när någon annan har ordet, titta på tavlans instruktioner, tala om för läraren då något inte känns bra.

När?

När tänker ni att det önskade läget är nått? När är det rimligt att stämma av? Fundera över en rimlig tidsram. En tydlig tidsram är förutsättning så alla inblandade, i synnerhet eleven, kan följas åt i de planerade insatserna.

Anpassningar?

Vad kan göras för att nå det önskade läget? Vad kan du som pedagog göra? Vad kan arbetslaget göra? Vad kan rektor/EHT göra?

Hur kan lärmiljön utvecklas? Vilket förhållningssätt är mest framgångsrikt? Förmågor kompenseras/ utvecklas/ utmanas? Vad gör ni i de situationer som fungerar? Finns det arbetssätt och bemötande som gör att problemen minskar? Finns det arbetssätt och bemötande som gör att problemen ökar? Vem gör vad?

Det finns säkert anpassningar/insatser som du känner till sen tidigare eller anpassningar/insatser som ni kommit på vid ifyllandet av formulären. Fundera över vad som behövs för att eleven/eleverna ska lyckas? Vad behöver ni börja med? Det är viktigt att komma ihåg att bestämma vem som gör vad och när det ska ske samt följas upp. Om ni önskar inspiration och ytterligare kunskap om fler anpassningar/insatser kan ni titta i Levla Lärmiljöns anpassningsbank på umea.se/levla.

HANDLEDNING: Anpassningar

När du/ni arbetade med **Beskrivning av problemsituation** och **Önskat läge** kom ni kanske att tänka på olika insatser som skulle kunna provas. Om ni behöver ökad kunskap eller vill inspireras vidare finns anpassningsbeskrivningar för skola och fritidshem på umea.se/levla. Beskrivningarna är indelade i kategorierna förhållningssätt, strukturstöd, strategistöd, kommunikationsstöd och organisation.

I vilka situationer fungerar det för eleven/eleverna? Finns det något i dessa situationer som hjälper eleven lyckas? Kan vi hitta framgångsfaktorer i någon av nedanstående kategorier? Finns det arbetssätt och bemötande som gör att problemen minskar? Finns det arbetssätt och bemötande som gör att problemen ökar?

Förhållningssätt

Genom förhållningssättet förebygga problem, starta dialog och nå samarbete med eleverna

Strukturstöd

Hjälpa eleverna att svara på vad de ska göra

Strategistöd

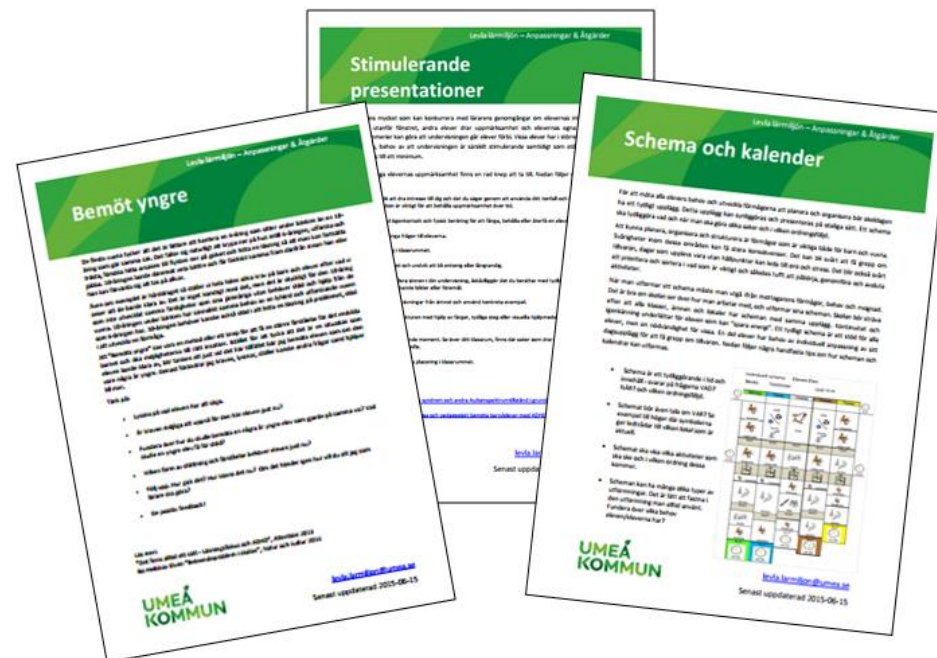
Hjälpa eleverna att svara på hur de ska göra

Kommunikationsstöd

Hjälpa elever att kommunicera och tillsammans med dem hitta lösningar

Organisation

Genom organisation och planering skapa goda förutsättningar för en bra lärmiljö

HANDLEDNING: Avstämning

Anpassningar

Har du/ni lyckats genomföra era planerade anpassningar/insatser?

Om ni inte lyckats genomföra de planerade insatserna är det bra att reflektera och diskutera vad detta beror på. Beror det på anpassningen/insatsen i sig eller beror det på något annat? Rätt kravnivå? Finns det något som ni ska ta tag i innan ni provar en ny anpassning/insats?

Har du/ni genomfört ytterligare anpassningar/insatser utöver de planerade?

Det kan vara så att ni under arbetets gång kommit på/utvecklat anpassningar/insatser som ni ej från början tänkt men som blivit verkningsfulla för elev, grupp och personal. Försök att få fatt i sådana!

Vet elev/elever?

Här finns samma frågor som vid problemformuleringen. Har det nu efter att ni provat olika anpassningar/insatser skett några framsteg? Om det inte gått åt rätt håll bör ni fundera över vad som krävs för att eleven ska kunna tillgodogöra sig den information/instruktion/strategi som behövs. Ska det fungera för eleven bör det bli ja på alla frågor.

Dialog och samarbete?

Reflektera över vilka ni har haft och ytterligare bör ha dialog och samarbete med. En framgångsfaktor är dialog och samarbete för allt arbete i skolan. Utöver elev, vårdnadshavare, elevhälsa, kollegor, rektor, kan det vara någon annan som är viktig just i det här arbetet t.ex. barn- och ungdomshabilitering, barn- och ungdomspsykiatri, socialtjänst?

Förändring/fortsättning

Vad har fungerat särskilt bra? Vad tänker ni fortsätta med? Vad tycker eleven/eleverna fungerat särskilt bra? Det är viktigt att tydliggöra och understryka det ni upplevt som framgångsfaktorer både för uppmuntran och för att verkningsfulla anpassningar/insatser och förhållningssätt ska stärkas. Glöm inte att involvera eleven/eleverna i avstämningen. Delaktighet och positiv förstärkning gör skillnad

Önskat läge

Är det önskade läget som ni tidigare formulerat uppnått?
Om nej, vad finns kvar att uppnå?

Att specificera vad som finns kvar att uppnå kan förtydliga riktningen i det fortsatta arbetet. Vad säger eleven?

Vad tror ni krävs för att nå ända fram till det önskade läget?

Tror ni att det behövs mer tid med samma insatser? Behövs en justering av nuvarande anpassningar/insatser? Eller kan det vara så att ni behöver göra en ny beskrivning av problemsituationen? Fundera över vad ni som pedagoger kan utveckla/förändra. Vad kan jag som pedagog göra mer av? Vad ska jag som pedagog undvika? Vad säger eleven?

Hur fortsätta?

Hur ska ni arbeta vidare? Behöver ni en ny formulering av problemsituation? Behöver elevhälsoteamet uppdateras om situationen? Finns det problem som kräver att ni går vidare? Är det aktuellt med en utredning av en elevs behov av särskilt stöd eller en anmälan om kränkande behandling - ta kontakt med rektor.

Arbetsordning

En arbetsordning kan vara ett stöd för elever som har ett behov av ett tydligt upplägg av vad hen ska göra och i vilken ordningsföljd - en detaljerad visuell instruktion, steg-för-steg.

Vi har kognitiva funktioner som stödjer oss att planera, strukturera, rikta och anpassa vår uppmärksamhet. Dessa funktioner hjälper oss bl.a. med att följa en plan, att påbörja, genomföra och avsluta uppgifter/aktiviteter och att ha överblick och ordning i vår vardag. Om dessa funktioner inte är fullt utvecklade kan man ha svårigheter med bl.a. att prioritera och sortera vad som är viktigt och att planera och organisera sitt skolarbete.

En arbetsordning

-talar om för eleven vad hen förväntas göra på lektionen

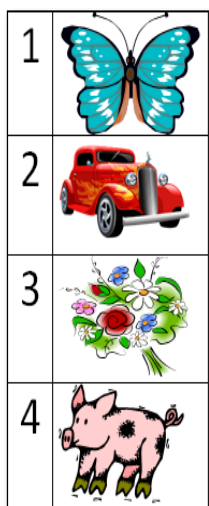
-bryter ner lektion/uppgift i steg och åskådliggörs

-är ett visuellt stöd vid till exempel på- och avklädning, utflykter, raster, uppgift, matsal/lunch

-kan se ut på många olika sätt och kan gärna användas ihop med ett tidsstöd

- Det bästa är att tillsammans med eleven komma fram till vilken typ som passar bäst, det ska fungera som ett stöd för elevens självständighet och underlätta för läraren att hinna med alla elever.
- Det finns även en rad appar för mobil/platta där man kan göra listor med både bild och text.

Nedan följer ett antal exempel på olika typer av arbetsordningar

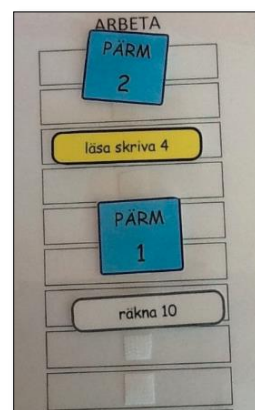
En arbetsordning som passar för yngre barn.

Symbolen på arbetsordningen matchas sedan med samma symbol som sitter på en uppgift

Minnesstöd att hänga på elevens klädkrok

En arbetsordning med löstagbara lappar som flyttas bort av eleven eftersom hen gör uppgifterna.

Ett recept med bildstöd

Matteuppgifter V 49	
 Räkna sidan 48	☐
 Gör en mattesaga till talet: 8-3	☐
 Räkna sidan 49	☐
 Spela tärningsspelet	☐
 Räkna sidan 50	☐
 Gör arbetsblad 8	☐

Friluftsdag	
	Samling på skolan kl. 08.20
	Vi åker buss till Bräntberget
	Vi åker pulka
	Lunch
	Tipsrunda
	Buss till skolan
	Fritids

Ämne: _____ Datum: _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Aktivitetsordning om en kommande friluftsdag.

Här har man möjlighet att skriva en arbetsordning som passar för tillfället. Kan vara bra att ha en bunt i klassrummet.

Tydliggjort med bilder som underlättar för eleven att veta vilket material som hänvisas till.

Arbetsordning för att få struktur på lektionen och arbetets gång.

 Varför	Vad är syftet med laborationen? Vad är det du ska lära dig/förstå? Skriv ner frågan på vad du vill veta. Frågan kan användas som rubrik i din labbrapport
 Hypotes	Gör en hypotes, det vill säga förutspå/gissa vad du tror kommer att hända.
 Utförande	Fundera över och ta fram det material du behöver. Fundera över hur du ska göra laborationen. Konstruera och genomför laborationen.
 Resultat	Lägg märke till vad som händer under laborationen
 Labbrapport	Skriv din labbrapport

Arbetsordning för en laboration

Demokrati och diktatur		
1	Öppna din Google Drive	
2	Öppna instruktionen	 Delas med mig Arbete om demokrati och diktatur
3	Följ instruktionen	 Arbete om demokrati och diktatur
När du ska börja skriva		
1	Öppna din Google Drive	
2	Skapa en ny Google presentation	 NYTT
3	Namnge presentationen	 Namnlös presentation Aktiv Redigera Visa Info

 Varför	Förklara varför du gjorde laborationen. Vad var det som du skulle lära dig/förstå? Skriv ner som en fråga - frågan kan användas som rubrik.
 Hypotes	Vilken var din hypotes?
 Utförande	Beskriv med ord och eventuellt bild hur du genomförde laborationen. Vad använde du för material? Hur gjorde du?
 Resultat	Skriv vad som hände under laborationen. Använd inga egna slutsatser eller värderingar.
 Slutsats	Använd resultaten från laborationen för att svara på frågan/rubriken. Var din hypotes rätt? Skriv och förklara vad du kom fram till. <i>Jag kom fram till... min förklaring är... eftersom...</i>
 Felkällor	Vilka faktorer kan ha påverkat resultatet felaktigt? Hur kan man förbättra experimentet för att få ett ännu säkrare resultat?

Instruktion/arbetsordning att skriva en labbrapport

Läs mer:

- Bo Hejlskov Elvén & Anna Sjölund *Hantera Utvärdera Förändra*, Natur & Kultur, 2018
- Anna Sjölund et al. *Autism och ADHD i skolan – handbok i tydliggörande pedagogik*, Natur & Kultur, 2017
- Kent Hedenvåg *När mallen inte stämmer*, Autism- och Aspergerförbundet, 2016
- Ulrika Aspflo *För alla i skolan - en bok om inkluderande och utvecklande undervisning*, Aspflo & Klamas förlag AB, 2015

Att erbjuda valförslag

Att starta upp och genomföra ett arbete/aktivitet kan vara svårt för en del elever. Om man inte lyckas göra sig en inre bild av helheten blir det också mycket svårt att välja och prioritera. En del elever har svårt att föreställa sig vad ett val kan innebära. För att kunna välja måste man veta vad som finns att välja på.

Valförslag som stöd kan begränsa, ge överblick, tydliggöra förväntningar och samtidigt behålla elevens känsla av delaktighet och medbestämmande. Att välja kan även ge eleven en ökad känsla av kontroll och självständighet. Det i sin tur kan leda till att stressnivån sänks och motivationen höjs. Prata med eleven så ni är överens om vad som blir bäst, en del elever kan ha mycket svårt att välja och då kan överenskommelsen bli att du som lärare väljer åt eleven. Tänk på att ge valförslag som ger eleven delaktighet i skolarbetet. De olika valförslagen ska ha en likvärdig karaktär och ska inte förväxlas med "att välja vad man vill".

Exempel på valförslag:

- "Här är tio mattetal – välj ut och räkna minst fyra tal" eller..
- "Jag vill att du börjar med det här mattetalet och när du har gjort det väljer du fyra.."
- En "väljatavla" där man sätter upp bilder på olika ex. rastaktiviteter
- Skolgården kan ha olika stationer där det tydligt framgår vad man kan göra.
- Förslag på olika avsnitt/område ex. "Här är förslag på två konflikttrabbade länder, välj ett som vill du lära dig mer om."
- "Här är fyra böcker – välj och låna två av dem"
- "Här är en lista på underrubriker inom arbetet, välj en som du börjar med"
- Ge förslag på begränsade avsnitt/områden som hjälper eleven att hålla tidsfristen.
- "Vill du gå in från rasten med mig nu eller vill du gå in när skolklockan ringer?"

Ge gärna valförslagen i form av bild eller text så behöver inte energi gå åt till att hålla alternativen i minnet!

Läs mer:

Joanna Lundin, *Ett lärande som fungerar för alla*, Studentlitteratur, 2020

Joanna Lundin, *En skola som fungerar – för alla*, Studentlitteratur 2017

Ulrika Aspflo, *För alla i skolan - en bok om inkluderande och utvecklande undervisning*, Aspflo & Klamas förlag AB, 2015

Helene Fägerblad, *Aspergers syndrom och andra autismspektrumtillstånd i grundskola och gymnasium*, 2012

Attention [projekt "Trots allt"](#)

Bemöt yngre

De flesta vuxna tycker att det är lättare att hantera en 6-åring som sitter under bänken än en 10-åring som gör samma sak. Det faller sig naturligt att krypa ner på huk intill 6-åringen, utforska och trösta, försöka hitta orsaken till flykten ner på golvet och hitta en lösning så att man kan fortsätta jobba. 10-åringen borde däremot veta bättre och får faktiskt komma fram därifrån innan han eller hon kan förvänta sig att tas på allvar.

Även om exemplet är hårddraget så ställer vi hela tiden olika krav på barn och elever efter vad vi anser att de borde klara av. Det är inget konstigt med det, men det är olyckligt för den 10-åring som inte utvecklat samma färdigheter som sina jämnåriga utan behöver stöd och hjälp från de vuxna. 10-åringen under bänken har sannolikt samma behov av en lyhörd och utforskande vuxen som 6-åringen har. 10-åringen behöver kanske också stöd i att hitta en lösning på problemet, stöd i att utveckla en förmåga.

Att "Bemöta yngre" kan vara en metod eller ett knep för att få en större förståelse för det enskilda barnet och öka möjligheterna till rätt insatser. I stället för att tycka att det är en situation som eleven borde klara av, blir tanken att just vid det här tillfället bör jag bemöta eleven som om den vore några år yngre. Genast förändrar jag kraven, lyssnar, ställer kanske andra frågor samt hjälper till mer.

Tänk på:

- Lyssna på vad eleven har att säga, inta ett nyfiket förhållningssätt.
- Är kraven möjliga att uppnå för den här eleven just nu? Stress sänker våra kognitiva färdigheter.
- Fundera över hur du skulle bemöta en några år yngre elev som gjorde på samma vis? Vad skulle en yngre elev få för stöd?
- Vilken form av stöttning och förståelse behöver eleven just nu?
- Följ upp. Hur gick det? Hur känns det nu? Om det händer igen hur vill du att jag som lärare ska göra?
- Ge positiv feedback! Lösningfokuserade samtal

Läs mer:

Anne Vibeke Fleischer & Käte From *Exekutiva funktioner, hos barn och unga*, Studentlitteratur 2016

Bo Heilskov Elvén *Beteendeproblem i skolan*, Natur och kultur 2014

Ranch, Bysell & Hjert *Det finns alltid ett sätt: Lösningfokus och ADHD*, Gothia fortbildning, 2013

Bild- och symbolstöd

Visuellt stöd

Det finns elever som behöver mer än enbart talad instruktion/information för att minnas och förstå. Det talade ordet kan vara abstrakt och flyktigt. Tappar man uppmärksamheten för en liten stund kan man missa mycket. En del elever har behov av något "att hänga upp" information på för att kunna minnas och förstå. Genom att presentera information på ett sätt som engagerar flera sinnen ökar chansen att nå fler elever. Visuellt stöd som tecken, symboler och bilder är bra komplement till det talade ordet.

Att vissa elever har svårt att förstå, uttrycka och använda tal kan ha olika förklaringar. En del elever har en försenad eller avvikande språkutveckling, andra kan ha en hörselnedsättning medan för en del elever behövs längre tid att bearbeta information. Bild- och symbolstöd kan vara ett sätt att underlätta kommunikation men också för att hjälpa eleverna att tillgodogöra sig information.

Man kan enkelt säga att bilder och symboler är ett stöd som spar energi. För en del elever är det mycket krävande att tolka och förstå verbal eller skriven information, det går även åt mycket kraft för att plocka fram kunskap och strukturer ur minnet. Med symboler och bilder kan eleven frigöra energi till att orka arbeta vidare inom aktuellt ämnesområde.

- Bilden eller symbolen kan representera ett ord, en aktivitet, en process, en händelse eller ett föremål.
- En bild eller symbol kan användas för att understryka och rikta fokus mot de meningsbärande och viktigaste delarna i ett budskap.

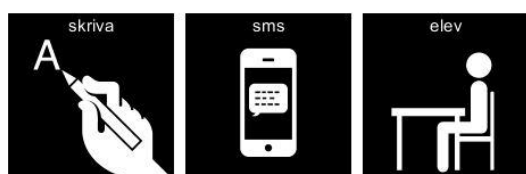
5 Världsreligioner				
 buddism	 hinduism	 islam	 judendom	 kristendom
 Utövare	Vad kallas de som utövar religionen?			
 Heligt hus	Vad kallas deras heliga byggnad?			
 Helig skrift	Vad kallas deras heliga bok/skrift?			
 Gud	Vad har de för gud/gudar/profeter?			
 Andlig ledare	Vad kallas deras andliga ledare?			
 Högtider	Vilka högtider firar de?			
 Åter inte	Vad har de för regler & lagar att följa? Mat, kläder, böner?			
 Länder	I vilka länder är religionen störst?			

Bilder och symboler kan användas:

- vid instruktioner/information/schema
- som tydliggörande inslag vid genomgångar
- som en stödstruktur för minnet under arbetets gång och i instuderingsmaterial
- som en stödstruktur vid kunskapsredovisning, resonemang och analys
- som hjälpmedel vid samtal för att visualisera det sagda

Det finns symbolbaser framtagna för att användas som stöd vid kommunikation och kognition. Dessa symbolbaser ser olika ut och finns i olika prisklasser. Nedan följer några exempel. Umeå kommun har verksamhetslicens på In Print vilket betyder att förskolor och skolor har tillgång till programmet.

[Pictogram symbolbas, SPSM](#)

Widgit symbolbas, [Symbolbruket](#)

Picto Selector, gratis symbolbas

Bildstöd är en sida där du kan skapa eget symbolsatt material, sidan är skapad av [DART](#)

Läs mer:

[SPSM om grafisk Alternativ Kompletterande Kommunikation](#)

Barbro Bruce et al. *Språklig sårbarhet i förskola och skola: barnet, språket och pedagogiken*, Studentlitteratur, 2016

["Visualisera mera"](#) Kompetenscentrum språk och kommunikation, Elevhälsan, Umeå Kommun, 2019

Check in, Check ut

De allra flesta eleverna mår bra av dagliga rutiner och tydliga upplägg för lektioner och arbetspass. Många pedagoger använder sig av en uppstarts- och avslutningsrutin för att kommunicera, förbereda och återkoppla till eleverna. Vissa elever har större behov av detta och behöver en skraddarsydd och anpassad form av uppstarts- och avslutningsrutin. Check-in och check-ut blir en återkommande form för start och avslut på lektionen, skoldagen eller veckan. Man kan se det som ett forum där elev/elever och pedagog tillsammans går igenom vad som ska hända, utbyter information, pratar strategier och utvärderar. Formen för incheckning och utcheckning kan se olika

ut beroende på eleven/elevernas behov och pedagogens förutsättningar. En del pedagoger förlägger incheckningen några minuter före den första lektionen startar, andra löser det genom att vid uppstart vara flera vuxna i klassrummet. Man kan välja att låta incheckningen följa en bestämd rutin med bestämda punkter eller kanske bestämda frågor som ska besvaras. Utcheckning kan också se olika ut och förläggas vid olika tillfällen då det är lämpligt att utvärdera och samtala om vad som fungerat bra och vilka strategier som

kan tänkas vara användbara i liknande framtida situationer. En del vill förlägga utcheckningen till slutet av dagen, i vissa situationer kanske utcheckningen bör förläggas ännu närmre till ett visst moment eller lektion, i andra situationer kanske det passar bättre med en avstämning i veckan.

Incheckning kan innehålla:

- Information om dagen och lektionernas upplägg
- Möjlighet för eleven att prata om hur det varit på rasten, morgonen eller i helgen, lämna saker som hänt och "landa" i lektionen/skoldagen.
- Diskussion om potentiella problemsituationer som kan tänkas uppstå under särskilda moment under dagen. Kan ibland vara bra med en samling i korridoren innan lektionen startar som signalerar att "nu är rasten slut och lektionen börjar"
- Påminnelse om överenskomna strategier för att hantera moment som kan tänkas vara svåra.
- En möjlighet att kolla av läget. Hur känner sig eleven just nu? Är det en bra dag? Vad behövs just idag?

Utcheckning kan innehålla:

- En möjlighet att utvärdera hur det gått under dagen
- Vad gick särskilt bra under dagen och vad var det som gjorde att det gick bra? Vilka strategier användes just då.
- En möjlighet för eleven att beskriva hur han eller hon upplevt dagen. Detta kan underlättas med förformulerade frågor och förbestämda svarsalternativ såsom ansikten med olika uttryck, en termometer, en sifferskala osv.
- Eleven kan uttrycka områden inom vilka den önskar mer stöd/behöver förbättras.

Tänk på att:

- Många elever behöver veta och få åskådliggjort för sig vad det ska göra, när saker äger rum, i vilken ordningsföljd samt hur det ska gå till. Detta kan med fördel förstärkas med visuella hjälpmedel.
- Det kan vara till hjälp att kartlägga vilka situationer som är svåra för barnet, t.ex. övergångssituationer, självständigt arbete, väntan, fria aktiviteter. Försök förutse dessa situationer och försök förbereda eleven på dessa med så tydliga strategier och planer som möjligt.
- Glöm inte att också fria aktiviteter såsom raster kan behöva förberedas eller schemaläggas.
- Även enskilda uppgifter och aktiviteter kan behöva brytas ner i steg och åskådliggöras genom scheman.
- Vissa elever behöver hjälp med att uttrycka sig. Enkla formulär där eleven får möjlighet att utvärdera aktiviteter utifrån olika angivna variabler (kul, lätt, svårt, skulle jag kunna tänka mig att göra oftare/mer sällan) ger ofta mer information om vad eleven tycker än ett vanligt samtal.

Läs mer:

Annelie Karlsson *Specialpedagogik för fritids En grundbok*, Studentlitteratur, 2020

Joanna Lundin *En skola som fungerar - för alla*, Studentlitteratur, 2017

Tuija Lehtinen Jenny Jakobsson Lundin *Psykologi för klassrummet*, Läroförlaget, 2016

Bo Hejlskov Elvén *Beteendeproblem i skolan*, Natur och kultur 2014

EPA Enskilt – Par – Alla

EPA är en kooperativ struktur som syftar till att uppmuntra elever till delaktighet. Det här sättet att arbeta kan underlätta för elever som har svårt med koncentration. De får stöd av tydliga ramar och kortare moment att förhålla sig till.

Metoden börjar med att hela klassen får en fråga/ett påstående. Därefter ges alla elever en kort stund till eget tänkande. Det följs av att eleverna delas in i par och samtalar om frågan/påståendet och vad de tänkt. Avslutningsvis uppmanar pedagogen några elever att delge klassen sina idéer.

Vad är syftet?

Att ge alla egen tanketid höjer kvaliteten på elevernas svar. Eleverna blir aktivt involverade och får både tänka och diskutera det som lektionen handlar om. Risken att lärare ger för mycket information på en gång minskas om avbrott ges för tanke och samtal. Elevers funderingar, missförstånd eller frågor kring ämnet blir lättare att belysa och lösa under diskussionsstadiet. Elever kan bli mer villiga att svara eftersom de inte behöver känna grupstrycket att själv stå för ett svar inför klassen.

Hur kan det gå till?

Låt oss beskriva ett exempel: Vi delar in eleverna i mindre grupper eller par. Klassen får en fråga att samtala kring. Eleverna får en stund att själv tänka ut egna idéer och svar. Sedan får eleverna diskutera sina svar med sin "parkompis" och därefter i grupp (en grupp om fyra brukar fungera bra). Pedagogen styr hur länge samtalen ska vara och kan sedan fånga upp tankar från varje grupp.

Tips och idéer:

- Det är du som lärare som tilldelar samtalspartner. Se till att samtalspartner byts och ifall någon tar all tid i sitt par, hjälp då till med att tex säga att de får 60 sek var att prata.
- Se till att ge tanketid så att det inte går för fort. Övervaka diskussioner, gå runt du kommer säkert att höra missförstånd/ spännande tankar som du sedan kan ta med hela gruppen.
- Du kan även låta eleverna skriva ner sina tankar innan de samtalar i par. Det ställer lite högre krav och de kan inte luta sig tillbaka och låta sin partner göra allt tänkande.

EPA kan användas för en enda fråga/påstående eller en rad frågor/påståenden. Läraren kan även använda sig av metoden i början av en lektion " Vad vet du om...? eller i slutet av en lektion " Vad har du lärt dig idag?

Läs mer:

N Fohlin & J Wilson *Kooperativt lärande i praktiken Grupputveckling och ledarskap*, Studentlitteratur 2021
N Fohlin & J Wilson *Kooperativt lärande i praktiken, handbok för lärare i grundskolan*, Studentlitteratur 2018
N Fohlin mfl. *Grundbok i kooperativt lärande*, Studentlitteratur, 2017
Spencer Kagan, Jette Stenlev *Kooperativt lärande*, Studentlitteratur, 2017

Eget stöd

Som pedagog ställs man ibland inför svåra uppgifter och det kan hända att man känner sig ensam i tuffa situationer. Det är viktigt att få hjälp och stöd av sina kollegor och sin organisation.

Det kan vara krävande att undervisa många elever med olika behov och det är lätt att känna sig otillräcklig när det inte går så bra som man önskar. Ibland kan det underlätta att sätta upp enkla, kortsiktiga och tydliga mål på en ambitionsnivå som du tror att du kan lyckas med. Det är lättare att ta sig an en uppgift och ett område med överskådliga och korta delmål i stället för att endast fokusera på stora mål som kan ta terminer eller skolår att uppnå. Vad är ett kvitto på att vi rör oss i rätt riktning? Vad är det som fungerar och som jag ska fortsätta med? Finns det någon kollega som du kan få stöd av? Kan ni hjälpas åt att sätta mål och löpande utvärdera?

Att genomföra en förändring tar tid och kräver energi. Försök att inte ställa orimliga krav på din egen insats. Var beredd på bakslag, det är en del av utveckling. Vilket stöd behöver du av din organisation för att kunna arbeta långsiktigt, hålla ut och fortsätta när uppförsbacken blir brant. Du som pedagog är central och mycket viktig för barnets utveckling. Se till att du har stöd för egen del, av kollegor, av skolledning, kanske genom handledning och konsultation från specialpedagog, psykolog eller annan elevhälsopersonal.

Tänk på:

- Utveckling kan ta lång tid, ha tålamod. Ofta ger vi upp för tidigt, många åtgärder och förhållningssätt kräver tid för att fungera.
- Det kan vara värdefullt att schemalägga tid tillsammans med kollegor. Planera vad som ska avhandlas så att samtalen blir både konstruktiva och värdefulla.
- Har någon kollega varit i liknande situation, hur kan ni i arbetslaget dra nytta av varandras kunskaper?
- Finns det möjlighet att få handledning från specialpedagog, psykolog eller annan elevhälsopersonal?
- Ibland kan det vara värdefullt att få en kollegas input genom att låta henne/honom observera utifrån, på förhand formulerade, frågor. Hur agerar jag som pedagog vid genomgångar... osv. Fokusera på det positiva och diskutera tillsammans konstruktivt kring områden som ni tror kan bli bättre i undervisningen.
- Sök stöd hos skolledning, fundera över vad du som pedagog kan göra och vad som kan göras på grupp- och organisationsnivå.

Läs mer:

John Steinberg & Åsa Sourander *Att vända en klass*, Gothia fortbildning, 2019

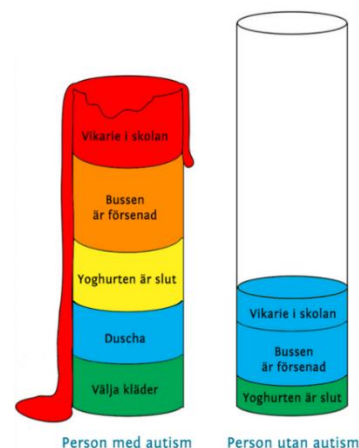
Helena Kvarnsnell *Jobba smart – din vägledning som lärare*, Gothia fortbildning, 2017

Marcus Samuelsson *Lärandets ordning och reda*, Natur & kultur, 2017

Energibalans

En del elever kan behöva stöd i att känna efter och formulera vad som tar och vad som ger energi. I skolan kan det vara mycket som stressar och tar energi - bullrig miljö, sociala situationer, mycket information, krav på anpassning och flexibilitet. Det finns elever som har svårt att automatisera t.ex. hur de ska agera i olika situationer, det som en del elever gör automatiskt kräver för andra elever koncentration och tankeprocess med stor energiåtgång som följd. Att ha en stresskänslighet, en annorlunda perception eller svårt med aktivitetsreglering kan i skolans miljö bli påtagligt uttröttande.

Om man kan minska negativ stress och energiåtgång så finns mer energi över till att klara kunskapsinhämtning och sociala krav i skolan. Det är bra om eleven själv blir medveten om vilka situationer som hen upplever som energikrävande. Äldre elever kan med fördel färgkoda sin kalender utifrån vad som tar och vad som ger energi, detta för att lättare bemästra skola, arbete och fritid.

ENERGIINVENTERING					
+ Platser -		+ Aktiviteter -		+ Lektioner -	
Biblioteket +8	Matsalen -10	Kören +7	Fritidsdag -8	Sol/tid +10	Bild -9
Lenas rum (special-lärare n) +4	NO-salen -5	Enkelt arbete på datorm +9	Grupparbete -7	Historia +4	Matte -3

- En energiinventering kan hjälpa eleven till medvetenhet om vilka situationer som dränerar energi och stressar.
- Ge alternativ när eleven blir uttröttad.
- Hur ser elevens återhämtning ut? Kanske rasten är det som tar mest energi?
- Ge eleven strategier för att själv skapa balans mellan aktivitet/återhämtning.

Bilder och lista från "Aspergers syndrom och andra autismspektrumtillstånd i grundskola och gymnasium" Habilitering och Hälsa, 2001

Läs mer:

Anna Sjölund et al. *Autism och ADHD i skolan – handbok i tydliggörande pedagogik*, Natur & Kultur, 2017

Mia Kårlycke *Energi Pedagogiskt perspektiv*, artikel 16, 2011

Nåckve Balldin *Utan bensin stannar motorn* Pedagogiskt Perspektiv, artikel 13, 2009

Erbjud stöd för minnet

Ett minnesstöd kan ges i många olika former; kalender, påminnelser på dator/mobil, schema, instruktioner, inspelningar mm. Allt för att på olika sätt stödja och avlasta minnet. Inom skolan har vi stora möjligheter att ge eleverna minnesstöd. Marknaden erbjuder många digitala och elektroniska verktyg att använda som individuellt minnesstöd, inte minst som appar för telefoner och surfplattor.

För att komma ihåg instruktioner och information behöver vi fokusera/tänka på det vi ska minnas. Förmågan att styra sin uppmärksamhet, arbetsminne och koncentrationsförmåga är funktioner som överlappar och påverkar varandra. En del elever kan ha svårare än sina klasskamrater att styra sin uppmärksamhet och sedan minnas ex. instruktioner och genomgångar. De kan behöva stöd för att minnas instruktioner i flera led eller för att hålla kvar sammanhanget i det de läser. Andra elever utgår från detaljer och behöver längre tid att processa intryck och information för att få fatt i sammanhang och helheter.

En förklaring till att en del elever avbryter andra eller "talar rakt ut" kan vara just minnessvårigheter, om de inte säger vad de tänker på just nu kan de glömma bort vad de skulle säga. I sådana situationer kan eleven behöva hjälp att hitta en strategi för att minnas och förmedla det som skulle sägas på ett fungerande sätt.

Du som lärare kan på olika sätt erbjuda eleverna stöd för uppmärksamheten och för minnet. Stödstrukturer kan utformas med digitala verktyg, färger, text, bild- och symbolstöd. Du kan även erbjuda eleverna att ta en bild på dina anteckningar eller att filma din genomgång. Eleven kan spela in instruktioner som är i flera led för att sedan lyssna steg för steg. Fota av eller tala in på sin mobil t.ex. läxor, en referens, en god idé eller annat som ska kommas ihåg.

Den interaktiva tavlan är ett ypperligt verktyg som på ett enkelt sätt kan nyttjas av dig som lärare och samtidigt fungera som ett minnesstöd för eleverna.

Ett exempel:

- Förbered genomgången i tavlans programvara.
- Under genomgången när frågor och diskussioner kommer igång fyller på din genomgång med anteckningar, ringar in viktiga detaljer, utöka med nya sidor under lektionens gång vid behov.
- Spara den "påfyllda" genomgången under nytt namn/datum
- Dela den med alla i klassen eller med de elever som upplever att den hjälper dem att komma ihåg och komma vidare.

Läs mer

Anna Tebelius Bodin *Vad varje pedagog bör veta – om hjärnan, inläring och motivation*, Hjärna Utbildning, 2017

Anne Vibeke Fleischer & Käte From *Exekutiva funktioner, hos barn och unga*, Studentlitteratur 2016

Torkel Klingberg *Hjärnan, gener och jävlar anamma* Natur och kultur, 2016

Gunilla Carlsson Kendall *Elever med neuropsykiatriska svårigheter – vad gör vi och varför?* Studentlitteratur, 2015

Flippat lärande

Eng. Flipped Classroom

Ett klassiskt lektionsupplägg börjar med genomgång och instruktioner för att sedan följas av uppgifter där eleverna kan få individuell hjälp. De uppgifter som inte hinns med blir till läxa eller får göras vid ett senare tillfälle.

Vid "Flippat lärande" vänder läraren på det traditionella upplägget genom att först ge hemläxa i form av digitala genomgångar som filmer, bildspel, ljudfiler eller texter. Eleverna får en förförståelse och är förberedda när de kommer in i klassrummet och att läraren, i stället för att ägna tid åt en genomgång - kan lägga tid på eleverna och på interaktion. På så sätt frigörs mer tid under lektionen för individuell hjälp, diskussioner, grupparbeten, debatter osv. Flippat lärande kan också höja motivationen då eleven redan innan lektionen vet syftet – "varför ska jag lära mig det här".

"Flippat lärande" kan vara gynnsamt för elever som har svårt att tillgodogöra sig information vid traditionell genomgång. De får möjlighet ta emot genomgången under andra former och kan gå igenom hela eller delar av materialet så många gånger hen behöver. Att läraren har mer tid till hjälp och anpassningar gynnar många elever, både de som behöver stöd och de som vill ha ytterligare uppgifter och möjlighet till fördjupning.

Hur gör jag?

- Inför ett moment förbereder läraren digitalt det som är centralt i momentet i form av en film, bildspel med ljud och bild, podcast, inspelning vid interaktiv tavla eller en text.
- Genomgången distribueras till eleverna via mejl, lärplattformar eller olika forum på webben.
- Eleverna får sedan i uppgift/hemläxa att gå igenom materialet så många gånger de behöver för att ta till sig innehållet före nästa lektion.

Tänk på!

- Det kan upplevas tidskrävande och svårt att starta upp och göra digitala presentationer men fördelen är att de kan återanvändas. Prata ihop dig med dina kollegor, kan ni hjälpas åt, är ni flera skulle kunna använda samma material?
- Sök på nätet! Där finns redan mängder av färdiginspelat material för olika ämnen och årskurser.

Läs mer:

["Bättre skolresultat med flippat lärande-teorier, fallstudier och praktiska erfarenheter"](#) SKL, 2016

Helena Wallberg *Formativ bedömning i praktiken*, Gothia fortbildning, 2014

Titta gärna runt på bloggen [The high fives](#), Östermalmskolan i Umeå. Där kan du få inspiration till Flipped Classroom, titta under flikarna: *Flippat*, *Få koll på* och *Lös ett problem*

Interkulturellt förhållningssätt

I skolan möts människor med olika bakgrunder, erfarenheter och kulturer. I skolans sammanhang passar det bra att använda definitionen av kultur som ett livsmönster som överförs från en generation till nästa, ett beteendemönster för hur man beter sig i sin vardag.

Ett interkulturellt förhållningssätt innebär

- att möta elever och vårdnadshavare med öppenhet, respekt, reflektion och empati
- att elevers tidigare erfarenheter, intressen och språkbakgrund tas till vara.
- att ta vara på den mångfald som elever och vårdnadshavare representerar
- att mötas med jämlikhet, tolerans, förståelse och ömsesidig respekt som syftar till att överbygga kulturella barriärer
- att en lärandeprocess där olikheterna är berikande och där ingen utsätts för diskriminering eller missgynnas
- att de texter, bilder och material som används speglar olika kulturer och miljöer

Strategier för ett interkulturellt förhållningssätt:

- Vi undersöker, reflekterar och är intresserade
- Vi är nyfikna och tar in det som händer i omvärlden. För att kunna fånga nya trender, tendenser och förändringar försöker vi utmana våra egna tankemönster
- Vi tar till vara elevers frågor, tankar och idéer i ett lärande samspel där vi påverkas av varandra och för processer vidare
- Vi är medvetna om vår egen roll utifrån vår etniska bakgrund och förstår hur ett mångkulturellt samhälle kan återspeglas i skolan
- Vi ser varje elev som en individ och inte som en representant för en grupp eller kultur
- Vi ger elever med tillhörighet i olika kulturer bekräftelse och möjlighet att utveckla hela sin identitet
- Vi visar ömsesidig respekt och nyfikenhet
- Vi ser olikheter som en tillgång
- Vi tar tillvara vårdnadshavarnas kunskaper och erfarenheter
- Vi låter lärmiljön påverkas av vårt interkulturella arbetssätt

Läs mer:

Skolverket, [Lärportalen - om språk och interkulturalitet](#)

Skolverket, [Interkulturellt förhållningssätt bra för modersmålsämnet](#)

Kollegahandledning

Kollegahandledning i skolan är en arbetsform och ett redskap för utveckling av kompetens, kunskap och praktik i skolan. Det handlar om probleminriktad handledning i grupp.

Man kan som lärare och personal i skolan ibland känna att man inte hinner reflektera över vad som fungerar bra, varför det fungerar bra och vad som behöver förbättras. Ofta lägger man tid för utvärdering i slutet av läsåret när skolans systematiska kvalitetsarbete ska utvärderas. Sällan upplever man dock att man har tid tillsammans med sina kollegor för diskussioner om sin egen roll som ledare eller om kunskap, undervisning, lärande och utveckling av undervisningen. Då kan det underlätta att använda en metod som hjälper till att "hålla oss till ämnet" så vi inte hamnar i ältande eller praktiska frågor.

Här nedan kommer en kort beskrivning av *Kollegahandledning*, en sammanfattning av sid. 14–15 i Eva-Lena Embretsen arbete [Samtalskonst i praktiken](#)

- Utse en ledare och ev. en observatör om gruppen är stor.
- I tur och ordning gör alla en kort presentation av sitt ärende. Ledaren skriver upp alla ärenden. Gruppen väljer via röstning vilket ärende som ska diskuteras.
- Ärendeägaren presenterar sitt ärende grundligare.
- Gå "laget runt" med frågor, en fråga i taget – inga följdfrågor! Man kan gå flera varv runt tills frågorna är slut. Ärendeägaren ska försöka svara kort på varje fråga.
- När frågorna är slut ska ärendeägaren förklara om hon/han ser några nya lösningar. Ledaren antecknar.
- Gå "laget runt" med rådgivande inlägg, ett råd i taget, gå flera rundor om det behövs. Ledaren antecknar.
- När de rådgivande inläggen är slut ska ärendeägaren läsa igenom råden och "tänka högt". Ärendeägaren väljer ut några tänkbara råd och motiverar gärna varför.
- Ledaren och ev. observatören sammanfattar handledningen.
- Avslutningsvis en kort diskussion om själva handledningen.
  - Hur upplevde ärendeägaren handledningstillfället?
  - Hur upplevde de övriga deltagarna handledningstillfället?
  - Vad har vi lärt oss?

Vid "laget runt" av ärende, frågor och rådgivande inlägg kan deltagare välja att "passa" om hen inte har något att tillägga. Om man önskar kan man även lägga in en "wow-runda" där man uppmärksammar något man tyckte var särskilt bra.

Läs mer:

Lauvås et al. *Kollegahandledning med kritiska vänner*, Studentlitteratur, 2017

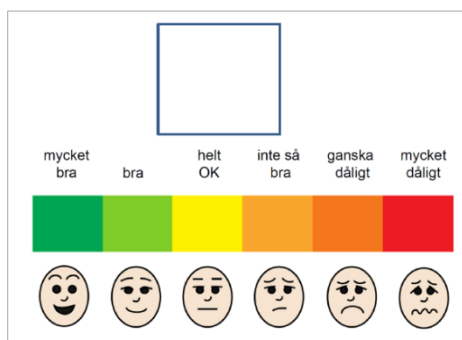
[Samtalskonst i praktiken](#) (sid. 14) Häfte, Lärarförbundets och Lärarnas Riksförbund, 2006

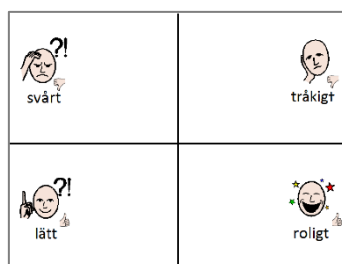
Kommunikationsskalor

I vissa situationer brister det i kommunikationen. Områden eller händelser blir svåra att nå och beskriva med ord och man kommer inte vidare. Det kanske behövs fler ord, begrepp och uttryck för att en elev och en personal ska kunna kolla av med varandra hur ex. lunchrasten varit och utifrån det få till en bra start på lektionen. I andra situationer kanske det behövs fler nivåer.

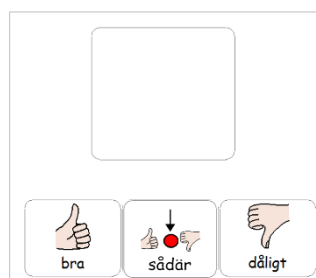
Att använda olika typer av skalor kan vara ett sätt att skapa referenspunkter och underlätta kommunikationen. Att använda färdiga påstående som eleven kan välja om det stämmer eller ej kan också vara ett stöd. Syftet är att hitta ett verktyg som hjälper till att sätta ord på en känsla, en händelse eller en tanke. Skalor kan ge en tydlighet och ökad förståelse, men även vara en möjlighet att koppla känsla till handling vilket kan vara svårt för vissa elever. Många gånger är det enklast att tillsammans med eleven/eleverna skapa en skala utifrån de begrepp och nivåer som är aktuella i just den situationen eller för just den eleven/de eleverna.

Louise Kjellsson, (Centrum för hjälpmedel, Örebro läns landsting, 2013) har tagit fram denna skattningsskala. Skalan kan användas för att sätta ord på nyanser i känsloläget, uttrycka vad man tycker om olika saker och hjälpa till att ge ord för aktivitets- och kravnivåer. I den tomma rutan kan sätta in text, bild eller symbol på uppgift/aktivitet/lektion/händelse

Om det är svårt att själv formulera vad man tycker så kan eleven här skriva ner eller lägga ut bilder på ämnen/händelser/ miljöer i de olika rutorna.

Om det är svårt att själv formulera vad man tycker så kan du som lärare skriva ner eller lägga ut bilder på ämnen/händelser/ miljöer/aktiviteter i den tomma rutan och eleven kan visa vad hen har för upplevelse av denna.

Läs mer:

Linda Jensen *Inkluderingskompetens vid ADHD och Autism*, 2017

Anna Sjölund et al. *Autism och ADHD i skolan – handbok i tydliggörande pedagogik*, Natur & Kultur, 2017

Anna Sjölund och Lena W Henriksson *Skolkompassen*, Gothia fortbildning, 2015

Ulrika Aspflo *För alla i skolan - en bok om inkluderande och utvecklande undervisning*, Aspflo & Klamas förlag AB, 2015

Kooperativt lärande (KL)

Kooperativt lärande är ett evidensbaserat sätt att strukturera samarbetet mellan elever i deras lärande. När eleverna samarbetar och drar nytta av varandras kunskaper ökar deras måluppfyllelse och sociala sammanhållning, *samtidigt*. KL utgår från ett kommunikativt och relationsinriktat perspektiv och är ett språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt som stärker läraren som ledare i klassrummet. Kooperativt lärande är ett förhållningssätt som går att använda i skolans alla åldrar och verksamheter.

Kooperativt lärande utgår ifrån fem grundprinciper:

- Samarbetsfärdigheter
- Positivt ömsesidigt beroende
- Eget ansvar
- Lika delaktighet och stödjande interaktion
- Feedback, feedup och feedforward

Grundprinciperna är bärande för de kooperativa strukturer pedagogerna använder i sitt klassrum. Strukturerna är ett stöd för att göra klassrummet mer flerstämmigt, elevaktivt och stärker samtidigt lärarens roll.

Mer information, teoribakgrund och många konkreta förslag på strukturer finns på www.kooperativt.com några exempel är:

- EPA (enskilt-par -alla)
- Fråga-fråga-byt
- Mötas på mitten
- Par på tid
- Kloka pennan

Läs mer:

N Fohlin & J Wilson *Meningsfullt lärande*, Studentlitteratur 2021

N Fohlin & J Wilson *Kooperativt lärande i praktiken, grupputveckling och ledarskap* Studentlitteratur 2021

N Fohlin & J Wilson *Kooperativt lärande i praktiken, handbok för lärare i grundskolan*, Studentlitteratur 2018

N Fohlin et al. *Grundbok i kooperativt lärande*, Studentlitteratur, 2017

S Kagan & J Stenlev *Kooperativt lärande* Studentlitteratur, 2017

Lektionsstruktur

En förutbestämd och tydlig lektionsstruktur underlättar för alla elever och i synnerhet för de som behöver förutsägbara ramar. En lektionsstruktur stöttar arbetsminnet och hjälper till att "kroka fast" eller kategorisera det som ska hända under lektionen.

En visuell och återkommande struktur ger eleverna tydlighet, repetition och förförståelse inför det som ska göras under lektionen. För de elever som behöver få stöd i att dra slutsatser och se samband kan den här strukturen också vara en hjälp.

Det finns arbetslag och hela skolor som gemensamt beslutat sig för att använda sig av samma struktur vid lektionsplaneringar. I varje klassrum sitter överenskomna rubriker uppsatta på tavlan och beroende på ämne fyller pedagogen i vad som har gjorts och vad som ska göras. Den tydliga strukturen påminner även läraren om att återkoppla till det som gjorts tidigare och att hålla sig till ämnet.

En lektion kan ha dessa rubriker:

Återkoppling från förra lektionen.

Lektionens mål: att veta hur en groda övervintrar

Genomgång Berätta om var grodan övervintrar och varför just där (5–10 min)

Arbete/Uppgift Se en film om grodor och paddor.
Läsa en text tillsammans med din axelkompis

Sammanfattning/Utvärdering Vad har vi pratat om idag/Vad lärde vi oss idag? Vad kan förbättras?

Nästa lektion Skriva en egen text om grodan.

Förra lektionen 	
Lektionens mål 	
Genomgång 	
Arbete 	
Sammanfatta 	
Nästa lektion 	

Widgitsymboler © Widgit Software/Hargdata www.symbolbruket.se Mall skapad av Eva Tunemalm Östin

Kom ihåg att i alla delar av lektionen finns oändliga möjligheter till variation. En framgångsfaktor är en lärarstyrd men elevaktiv undervisning. För många barn är det oförutsägbara svårt, därför vill pedagoger göra det oförutsägbara förutsägbart!

Läs mer:

Helena Wallberg "Lektionsdesign" Gothia Fortbildning 2019

Skolverket: [Att stödja exekutiva funktioner i praktiken](#), 2020

John Steinberg "Ledarskap i klassrummet", Gothia Fortbildning 2013

Mall:

Förra lektionen

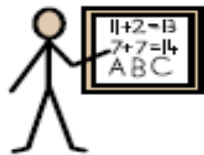

Lektionens

mål

Genomgång

Arbete

Sammanfatta

Nästa lektion

Widgitsymboler © Widgit Software/Hargdata www.symbolbruket.se Mall skapad av Eva Tunemalm Östin

Ligga steget före

Många gånger vet vi på förhand vilka situationer som kommer att bli svåra för en eller flera elever. Det kan handla om schemabrytande aktiviteter som teaterbesök eller friluftsdagar. Det kan också vara specifika delar av de dagliga arbetsuppgifterna/rutinerna.

Att inte riktigt veta vad som ska hända skapar oro och stress, vilket sänker förmågan att agera adekvat. Påminnelser, förberedelser och stöd kan behövas för att maximera möjligheterna att lyckas och för att förhindra stress.

När du vet vilka situationer som kan bli svåra för eleven/eleverna går det också att förebygga problemsituationer genom planering – att ligga steget före.

Exempel är från *Trippelkommunikation*

<http://www.trippelkommunikation.se/>

Inför en potentiell problemsituation kan man ge eleven "en färdplan"/aktivitetsordning att hålla sig till. Det ger eleven en förförståelse av vad som kommer att hända. Skapa "färdplanen" tillsammans med eleven och låt eleven vara med och påverka.

Eleven bör ha svar på följande frågor:

- Vad ska jag göra?
- Var ska jag vara?
- Med vem ska jag vara?
- Hur länge ska det hålla på?
- Vad ska hända sedan?
- Vad ska jag ha med mig?
- Varför ska jag göra det?

"Har jag koll? Joanna Lundin

Läs mer:

Anna Sjölund et al. *Autism och ADHD i skolan – handbok i tydliggörande pedagogik*, Natur & Kultur, 2017

Joanna Lundin *En skola som fungerar - för alla*, Studentlitteratur, 2017

Kent Hedenvåg *När mallen inte stämmer*, Autism- och Aspergerförbundet, 2016

Ljudmiljö

Ljudmiljön i skolan består av många olika typer av ljud i olika styrka. Det kan exempelvis vara ljudet från smartboarden, kompisarnas prat eller just ventilationen som låter. Det kan också vara ljud från skolgården, kapprummet eller från klassrummet bredvid. Ljudmiljön påverkas av de fysiska förutsättningarna i rummet, hur många personer som vistas i rummet samt hur verksamheten utformas. I en god ljudmiljö finns möjlighet att urskilja de viktiga ljud som behövs i den situationen utan ansträngning.

Vi människor är olika känsliga för ljud och påverkas olika mycket av störande ljud runt omkring oss när vi ska fokusera på att exempelvis uppfatta tal. Ljud påverkar oss i olika grad. Att vara i en ljudrik miljö kan orsaka konsekvenser som trötthet och andra stressreaktioner. När elever ska tillägna sig ny kunskap så är en god ljudmiljö av stor vikt, och för vissa elever är det helt avgörande för lärande och utveckling.

Ljudet omkring oss består av vågor. Om ljudvågorna har hårda ytor att studsas på så som fönster och skåpluckor så stannar de kvar längre och det blir mer buller/oönskat ljud. Om ljudvågorna istället möter öppna hyllor och gardiner så bryts de och det blir mindre buller/oönskat ljud.

Tysta möbler och ljudabsorbenter från bullerfria sortiment är effektiva åtgärder för att förbättra ljudmiljön. Även genomtänkt användning av textilier så som kraftigare gardiner och tjocka mattor gör stor skillnad för ljudmiljön i skola och fritidshem.

Små åtgärder som kan göra skillnad:

- Klä borden med filttyg och vaxduk eller "golvbitar".
- Använd "silent socks" på bords- och stolsben. Även möbeltassar eller tennisbollar kan användas.
- Smörj dörrarna så att de inte gnisslar och använd tätninglistor som dämpning vid stängning. En golvlister minskar att ljuden "spiller" mellan rummen.
- Välj i största möjliga mån tysta mjuka lekmaterial, exempelvis mjuka klossar och bilar med gummihjul.
- Färgsortera lego för att ta bort bullret som uppkommer när man gräver efter en kloss i rätt färg.
- Skåpluckor och lådor ska när de stängs möta dämpande tätninglistor.
- Klä in förvaringslådor med filttyg eller liggunderlag i botten.
- Byt ut metall och porslin mot trä eller plast.

Det finns flera pedagogiska strategier att använda sig av i arbetet med att förbättra ljudmiljön. Mänskliga röster är den ljudkälla som vår hjärna har svårast att stänga ute, och kan därför vara en besvärlig bullerkälla. Att dela upp eleverna på olika sätt samt att stänga dörrar mellan rummen där det pågår lek och andra aktiviteter är därför eftersträvanvärt.

En viktig del i arbetet med att förbättra ljudmiljön är att skapa en medvetenhet om ljud. Genom att eleverna tidigt förstår att vi är en del av varandras ljudmiljö så kan även de vara delaktiga i att hålla arbetet aktuellt. Ljudvandringar och ljudmemory är två förslag på hur elever och vuxna tillsammans kan arbeta med ljudmiljö.

Nedan följer några tips att tänka på för att sänka ljudnivån i skola:

- Medveten placering i olika situationer - lektioner i klassrummet, vid förflyttning, lektioner utanför klassrummet, lunch.
- Dela upp eleverna i mindre grupper och nyttja de rum som finns.
- Använd uppstartsövningar i början av lektion.
- Tydliggör med bildstöd vilka ljudnivåer som ska användas vid olika aktiviteter.
- Inled gärna lunchen med exempelvis fem tysta minuter.
- Använd skärmar i klassrummet.

Nedan följer några tips att tänka på för att sänka ljudnivån i på fritids:

- Ha samlingen med fasta platser där alla kan se varandra, och uppmuntra eleverna att räcka upp handen om de vill säga något. Låt några elever i taget gå från samlingen.
- Var delaktig i lek och aktivitet som förebild för vilken ljudnivå vi har när vi pratar.
- Använd skärmar för att skapa stationer med tydliga lärmiljöer i rummen.
- Ta bort bakgrundsljud såsom musik, diskmaskin och köksfläkt.
- Dela upp eleverna i mindre grupper med hjälp av exempelvis en aktivitetstavla där antalet elever anpassas till aktiviteterna.
- Ha alla samtal på nära håll och undvik att ropa över rummet.
- Inled gärna matsituationer med exempelvis fem tysta minuter.

Läs mer:

Specialpedagogiska skolmyndigheten *Värderingsverktyg för tillgänglig utbildning*. Härnösand, 2018

Arbetsmiljöverket [Bort med bullret i skolan](#)

Specialpedagogiska skolmyndigheten [Länkar och tips om ljudmiljö](#).

Lågaffektivt bemötande

Lågaffektivt bemötande syftar till att genom ett tryggt, lugnt och positivt bemötande minska stress och problemskapande beteende. I Norden är psykologen Bo Hejlskov Elvén den främste förespråkaren av lågaffektivt bemötande och har skrivit en rad uppskattade böcker i ämnet.

En del elever har svårigheter med att reglera sina känslor. Det kan leda till stress, oro och konflikter. Vid de flesta konflikter och problemsituationer är känsloläget uppskruvat och affektnivån hög. Vid lågaffektivt bemötande utnyttjar man att affekter smittar. Barn reagerar ofta i samma ton som det omgivande känsloläget. I en konfliktsituation med en elev som inte bemästrar att reglera sina känslor blir det kontraproduktivt att ta ett bestämt steg närmare eleven och vass ton tillrättavisa barnet, risken är stor att barnet "smittas" av känsloläget, upplever ökad stress och svarar tillbaka i samma arga ton eller väljer att fly situationen. Eleven behöver stöd i att hantera och reglera sina känslor.

I skolan måste vi vuxna vara medvetna om affekter och använda oss av våra egna känslolägen. Det är viktigt att i så stor utsträckning som möjligt utstråla lugn, i synnerhet i stressfyllda konfliktsituationer. Försök att "smitta" eleven med ett mjukt kroppsspråk och ett behärskat lugn, se samtidigt upp för att "smittas" av elevens oro. Lågaffektivt bemötande går ut på att dämpa starka känslouttryck och minska antalet konfliktskapande situationer. Bemötandet hjälper elever som har svårt med känslokontroll. Skolpersonalen uppträder lugnt med låg känslointensitet för att inte trigga igång för starka känslor. Om en elev ofta blir arg och får utbrott är det viktigt att eleven får verktyg att lära sig kontrollera sina aggressioner.

Nedan följer några råd för ett lågaffektivt bemötande som är tillämpliga i konfliktsituationer:

- Reagera så lugnt som möjligt, sträva efter att din (den vuxnes) affekt inte förvärrar situationen. Ha ett mjukt kroppsspråk och undvik att spänna musklerna.
- Undvik ögonkontakt, ögonkontakt kan i kritiska lägen upplevas stressfullt.
- Backa bort från personen i affekt i stället för att gå närmare. Undvik att situationen blir hotfull.
- Försök hitta en lagom kravnivå. Om en konflikt riskerar att eskalera till våld kan man behöva släppa eller förändra kravet för att undvika ytterligare affekt. Det kan innebära att du satsar på att avleda eleven i stället för att situationen spårar ur och eleven hamnar i affekt. Försök sedan hitta en lämplig tidpunkt för problemlösning/diskussion då situationen lugnat ner sig.
- Vänta ut personen i en kravsituation i stället för att pressa fram förloppet. Gå en bit åt sidan och låt personen själv kontrollera sitt genomförande.

Läs mer:

Annelie Karlsson *Specialpedagogik för fritids, en grundbok*, Studentlitteratur, 2020

Bo Hejlskov Elvén & Anna Sjölund *Hantera, utvärdera, förändra*, Natur & Kultur, 2018

Axel Chipumbu Havelius (red) *Lågaffektivt bemötande*, Studentlitteratur, 2016

Bo Hejlskov Elvén *Beteendeproblem i skolan*, 2014

Lösningssinriktad pedagogik

Lösningssinriktad pedagogik handlar om ett förhållningssätt till barn och ungdomar som genomsyras av tilltro till individens egna resurser och kompetens. Dialogen är viktig och ska ses som ett pedagogiskt redskap för att hitta lösningar. Måhlberg & Sjöblom beskriver i sin bok "Lösningssinriktad pedagogik" fyra grundregler för att arbeta lösningssinriktat:

- "Om det inte är trasigt så laga det inte". Vi anstränger oss för att visa respekt och tilltro till var och ens förmåga.
- "Gör mer av det som fungerar". Det är viktigt att ta reda på vad som fungerar och bygga vidare på det.
- "Om det inte fungerar gör något annat". Våga prova nya lösningar.
- "Om det går för fort – sakta ner farten". Om vi inte har eleverna med oss kan vi behöva stanna upp och ta ut riktning på nytt.

Ett praktiskt exempel för att se hur det kan se ut i olika steg.

Steg ett går ut på att pedagogen hjälper eleven att "se" och prata om hur det kan se ut när problemet är löst och bekymret borta. Pedagogen styr fokus mot lösningen. Elias kommer in från rasten och säger till läraren:

- Jag vill inte vara ute på rast, Neo bara bråkar.
- Vad bra att du kommer till mig, så kan vi hjälpas åt att lösa det hela, svarar läraren (eleven får positiv feedback)
- Hur skulle du vilja att det var på rasten? fortsätter läraren.
- Jag skulle vilja vara med Neo (Målbeskrivning)
- När du och Neo är sams vad brukar ni göra då?
- Gunga!

Steg två blir att ta reda på vad eleven redan gör som visar att hen påbörjat ett steg i den riktningen. Det finns alltid nått litet som eleven redan gör och när man fokuserar på det känns målet närmare och mer angeläget.

- När gungade ni senast fortsätter läraren?
- Igår på lunchen

Steg tre blir att ta reda på vad som ytterligare behövs göras för att komma närmare en lösning.

- Vad skulle kunna behövas för att ni skulle gunga och ha kul igen?
- Jag kan ju fråga Neo nästa rast svarar Elias.
- På vilket sätt kommer man att märka att ni har kul på rasten?
- Då vill man vara ute hela rasten och inte komma in när det ringer svarar Elias.

Steg fyra är att följa upp och ge eleven mycket positiv feedback för det som fungerat.

Läs mer:

Kerstin Måhlberg & Maud Sjöblom *Lösningssinriktad pedagogik (LIP)*, 2007

Motivation

En del elever kan ha svårt att känna motivation för skolan och skolarbete. Som pedagog kan detta vara frustrerande och kännas hopplöst.

Det första vi kan konstatera är att motiverad är ingenting man ÄR som person utan något man BLIR om förutsättningarna är de rätta.

Motivation styrs av både inre och yttre faktorer såsom självständighet, delaktighet, att se och uppleva att man är i utveckling och att veta varför man gör något.

Motivation kan beskrivas som en process där individen jämför vikten av att anstränga sig för att klara en uppgift/uppnå ett mål mot vikten av att framgångsrikt slutföra uppgiften/nå målet. Motivationen påverkas också av elevens egna och andras uppfattningar om färdigheter och kunskaper samt av den egna rädslan att uppfattas som "dålig" och okunnig.

För att bli motiverad krävs att

- elev och pedagog har en god relation
- eleven förstår syftet med uppgiften och vad som förväntas
- eleven förstår HUR uppgiften ska utföras
- eleven ges goda möjligheter att lyckas i genomförandet
- eleven känner delaktighet i det gemensamma lärandet
- eleven ges bekräftelse och återkoppling under aktiviteten
- elev som lätt når målen får utmaningar

Det är lika viktigt att veta varför man ska göra något som att få återkoppling. Tydliga och konkreta mål som är möjliga att uppnå ökar motivationen. Man kan med fördel försöka visualisera målen via en sammanhangskarta eller måltrappa.

Om aktiviteten avslutas på ett tillfredställande sätt, uppnår barnet en känsla av kontroll och mening. Att vara delaktig, kunna påverka och hantera uppgiften ökar motivationen. För att behålla motivationen måste pedagogen ge ändamålsenliga tillfällen där eleven kan visa sina kunskaper. Upplevelsen av att kunna bidra, bli lyssnad till och känna sig kompetent är viktigt för att vara motiverad för en uppgift. Motgång och misslyckanden eller om lärandet är för svårt eller för lätt resulterar ofta i ett sänkt självförtroende och bristande motivation.

Läs mer:

Åsa Hirsh *Relationellt ledarskap i klassrummet- så skapas magi*, Natur&Kultur, 2020

Helena Wallberg *Återkoppling, stöd, stimulans och lust att lära*, Gothia fortbildning, 2020

Anna Tebelius Bodin *Vad varje pedagog bör veta – om hjärnan, inläring och motivation*, Hjärna Utbildning, 2017

Mona Liljedahl *Särskilt begåvade elever, pedagogens utmaning och möjlighet*, Gothia fortbildning, 2017

Observationer

Pedagogiska observationer inom skolan används för att samla in information. Det kan handla om olika typer av information inom olika områden. En observation kan sedan vara en gemensam utgångspunkt för reflektion eller en del i en kartläggning. Det är lättare att få till stånd en konstruktiv reflektion om observationen inte innehåller värderingar eller värdeord utan endast beskriver vad som sker. Analys kan göras vid ett senare tillfälle. Analysen ska i sin tur ligga till grund för ett vidare arbete.

Observationerna kan beskriva hur pedagoger eller elever agerar, hur lektioner är strukturerade, hur genomgångar följer en röd tråd, hur ordet fördelas i en grupp, hur samspelet ser ut i en grupp, hur samspelet mellan pedagog/ledare och elev/elever ser ut etc.

Frågeställningar inför en observation

Vad ska observeras?

I vilket syfte görs observationen?

Vad vill vi få ut av observationen?

Ska vi observera ett avgränsade områden eller helheter?

Vilka handlingar eller skeenden är utmärkande för det vi vill observera?

Vad ska vi titta efter om vi vill se exempel på detta?

Hur känner vi igen det som är utmärkande för det vi vill observera?

När och med vilka görs analysen?

Observationer kan gärna vara systematiska och tillräckligt många för att kunna synliggöra ett mönster. Man kan med fördel använda en observationsmall som passar för observationens art.

Observation av problemsituation					
Registrera problemsituationen under flera tillfällen					
Dag/Tid	Vad hände före?	Varsker det?	Med vem/vilka?	Hur länge pågår det?	Beskriv vad som händer.

Exempel

Vem bestämmer om arbetsuppgifter? Tidsintervall: 10 min					
Vem har initierat?> Vad händer? V	Läraren	Läromedel	Läraren och elever gemensamt	Elever väljer bland färdiga förslag	Eleverna skapar egna förslag
Läraren talar					
Läraren talar och ställer frågor					
Eleverna ställer frågor eller inbjuds att ställa frågor					
Diskussion de flesta eleverna och läraren					
Diskussion, några elever och läraren					
Diskussion, enstaka elev och läraren					
Diskussion mellan elever					
Arbete i grupper, samma uppgift					
Arbete i grupper, olika uppgifter					
Parvis arbete, samma uppgifter					
Parvis arbete, olika uppgifter					
Individuellt arbete, samma uppgift					
Individuellt arbete, olika uppgifter					

Exempel från Karlstad Universitet

Återkoppling och analys av observationer

Observatören och den "observerade" träffas och reflekterar över vad observationen gav. Vad såg vi? Tolkar vi det som hände på samma sätt? Fick vi fram något värdefullt som vi kan arbeta vidare med? Vi tittar åter på syftet, fick vi svar på våra frågeställningar? Vi analyserar tillsammans, vad blir nästa steg i arbetet? Vad behöver förändras, utvecklas eller kompenseras?

Läs mer

[Verktyg för undervisningens kvalitet, Umeå kommun, intranät, 2021](#)

[Skolinspektionen, Observationer av undervisning, 2020](#)

Karlstads universitet Nätverket för problembaserad skolutveckling, Observationer, 2010

Christer Stensmo "Vetenskapsteori och metod för lärare – en introduktion", Kunskapsföretaget, 2002

Pedagogiskt ledarskap

Pedagogiskt ledarskap har ingen entydig definition och förändras och utvecklas utifrån forskning, historia och politik. Den här texten är inriktad på lärarnas pedagogiska ledarskap i skola och i fritidshem - pedagoger som är ledare över lärande.

Skolforskare har identifierat tre betydande faktorer i det pedagogiska ledarskapet som effektivt visat sig främja en god undervisning och därmed elevernas lärande:

- **Emotionellt stöd** är grundläggande i pedagogiskt ledarskap och innebär att skapa tillit och goda relationer att se varje elevs behov både inom kunskapsutveckling och inom social utveckling, att skapa motivation och studiero samt att skapa en trygg, stödjande och uppmuntrande lärmiljö.
- **Inlärningsstöd** kräver kunskap om elevernas olika förkunskaper och behov, om hur ämnet/aktiviteten är uppbyggt, hur man kan differentiera sin undervisning med variation, utmaning och anpassning, hur olika slags kunskap inom ämnet är beroende av och bygger på varandra samt var de vanligaste svårigheterna brukar finnas. Fokus ligger inte på kunskapsinnehållet utan på hur eleverna ska kunna tillägna sig det. Genom ett formativt förhållningssätt utvecklas elevernas förmåga att reflektera över sitt lärande och hitta svaren själva.
- **Tydliga strukturer och fasta rutiner** bidrar till att så mycket tid som möjligt går till lärande t.ex. via kooperativt lärande. Att som lärare vara förberedd och organiserad bidrar till att lärandet blir effektivt genom t.ex. en fast återkommande lektionsstruktur med tydlighet i syfte, mål och innehåll.

Ett gott pedagogiskt ledarskap kan också beskrivas utifrån begreppet undervisningsskicklighet.

Vad kan man göra för att öka undervisningens kvalitet sin undervisningsskicklighet:

- analysera och reflektera över sin egen undervisning
- använda analysen för att förändra sina undervisningsstrategier
- ha höga förväntningar på samtliga elever
- skapa ett tillitsfullt lärandeklimat "Det ska inte vara fel att göra fel"
- ha kunskap om varje elevs kunskapsutveckling och ge dem regelbunden återkoppling
- utifrån behov ge variation, utmaning och anpassning

I Umeå kommuns grundskola har ett verktyg för analys av undervisningens kvalitet tagits fram och ska användas och utvärderas under läsåret 21/22.

Läs mer

Karin Boberg och Anna Sterlinger Ahlring *Att äga klassrummet*, Gothia fortbildning, 2020

Åsa Hirs *Relationellt ledarskap i klassrummet: Så skapas magi*, Natur & Kultur, 2020

Joanna Lundin *Ett lärande som fungerar för alla*, Studentlitteratur, 2020

Helena Wallberg *Lektionsdesign*, Gothia Fortbildning, 2019

John Hattie *Synligt lärande för lärare*, Natur & Kultur, 2012

Positiv förstärkning

Ibland hamnar vi i situationer som är svåra att hantera och bara leder vidare in i onda cirklar av tjat och upptrappade konflikter. Vid sådana tillfällen är det rimligt att ställa sig frågan vilken strategi man som vuxen ska använda sig av. Att förstärka och uppmärksamma det som är positivt är både en mer effektiv och mer hållbar strategi än att bestraffa det som upplevs negativt. Genom att på ett medvetet och strategiskt sätt uppmärksamma och förstärka positiva saker kan man påverka beteendet i positiv riktning.

Det finns elever som har svårt att själva mobilisera motivation och på egen hand styra sitt beteende mot önskvärda mål och långsiktiga konsekvenser, de är i behov av yttre, påtagliga positiva förstärkningar. Det är effektivt att uppmärksamma det som fungerar eller är på väg att fungera, att "ta på bar gärning" när eleven gör rätt. Försök att fånga sådana tillfällen och hjälp elever att tydliggöra och bryta ned vilka strategier som används vid det positiva tillfället. Genom att förstärka och tydliggöra sådana beteenden och strategier ökar du som sannolikheten för att eleverna ska anamma dessa.

- Vid uppmuntran och beröm är det viktigt att tänka på att vara så specifik som möjligt och sätta ord på beteendet. Vad är det som eleven har gjort när han eller hon får beröm?
- Tänk på att uppmuntra "produktivt beteende", alltså inte bara sådant som att barnet har varit tyst, suttit still osv.
- Förstärk din muntliga uppmuntran med tydligt tonfall och tydligt kroppspråk.
- Prata ihop dig med eleven eller klassen, vad är det som är önskvärt? Vilka beteenden och vilka strategier är det som ni vill se mer av? Var uppmärksam och ta på bar gärning när det som ni pratat om sker.
- Ibland kan det vara värdefullt att arbeta tematiskt med något område inom vilket man vill se utveckling. Försök att spåra konfliktfyllda situationer bakåt, vilka strategier behövs utvecklas i gruppen? Prata generellt och allmänt om detta i helklass och uppmärksamma det beskrivna strategierna. Till exempel: hur uttrycka sig vid konflikter? Hur visa missnöje? Hur göra när man inte förstår en uppgift? Hur ska man få till en trevlig rast?
- Förstärkning syftar alltid till att öka sannolikheten för att ett visst beteende ska återupprepas. I de fall förstärkning används för att undvika ett visst beteende, minskar frekvensen av det oönskade beteendet om att man lyckas förstärka ett alternativt beteende som inte kan kombineras med det oönskade.

Läs mer:

Åsa Hirsh *Relationellt ledarskap i klassrummet- så skapas magi*, Natur&Kultur, 2020

Helena Wallberg *Återkoppling, stöd, stimulans och lust att lära*, Gothia fortbildning, 2020

Peter Karlsson *Tydlighet, ledarskap & uppmuntran, positivt beteendestöd i klassrummet*, Natur & Kultur, 2020

Helena Wallberg *Återkoppling för utveckling – från förmedling till handledning*, Gothia förlag, 2015

Samarbetsbaserad problemlösning (CPS)

Ross Greene har utvecklat *Collaborative and Proactive Solutions (CPS)* som är ett samarbetsbaserat förhållningssätt att möta barn och unga med problemskapande beteenden. Han är psykolog, från Boston i USA och författare till böckerna: *Explosiva barn* (2003) och *Vilse i skolan* (2011).

Den grundläggande filosofin bakom CPS är att *alla barn betar sig bra om de kan*. Om ett barn inte betar sig åldersadekvat i en situation så är det den vuxnes ansvar att ta reda på varför. Barnet har inte utvecklat de kognitiva färdigheter som behövs för att uppfylla kraven som finns i situationen. Kravet övergår alltså barnets förmåga att agera adekvat. Den vuxnes uppgift är att ta reda på och förstå vilka kognitiva färdigheter barnet saknar. För att sedan tillsammans med barnet utveckla färdigheter och strategier för de olika situationerna.

På samma sätt som vissa barn kan vara försenade i läsutveckling, har andra inte utvecklat den tankeförmåga som krävs för att hantera de krav som ställs på dem i vissa vardagssituationer. När kraven blir för höga kan de inte hitta konstruktiva lösningar på problem, inte heller klarar de av att hantera den frustration som situationen framkallar. Den vuxne tittar först på vilka kognitiva krav som ställs på barnet och vilken situation som är den utlösande faktorn (olösta problem), sedan undersöks om barnets kognitiva förmågor och färdigheter kan möta upp de ställda kraven. Ross Greene har sammanställt en lista för bedömning av outvecklade färdigheter: *ALSUP: Assessment of Lagging Skills and Unsolved Problems - Bedömning av utvecklade färdigheter och olösta problem* (Greene 2011 s.45).

CPS utgår inte ifrån diagnoser utan söker förklaringar till barnets beteende i balansen mellan nödvändiga färdigheter och situationens kravnivå. Detta öppnar för att tillsammans hitta fungerande lösningar och strategier. När barnet inte möter upp de förväntningar den vuxne har så behövs en plan. Greene (2011) beskriver tre olika planer som den vuxna har möjlighet att välja när ett barn inte möter upp de förväntningar den vuxne har.

- Plan A. Den vuxne tvingar fram sin vilja. Denna plan fungerar på de flesta barn, de fogar sig i att du bestämmer. Denna plan lär dock inte ut några färdigheter till barn som inte fogar sig.
- Plan C. Den vuxne släpper vissa krav och förväntningar på eleven. Den vuxne får prioritera och välja vilka svårigheter man vill fokusera på och de andra låter man bero, åtminstone för tillfället. Denna plan lär inte heller ut några färdigheter.
- **Plan B.** Den vuxne och barnet samarbetar för att hitta en lösning på problemet som tar hänsyn till bådass perspektiv och som fungerar för dem båda. Det är plan B som är *Collaborative and Proactive Solutions(CPS)*

Plan B innehåller tre steg:

- **Empati:** Den vuxne tar reda på vad som gör barnet frustrerat genom att iaktta och ställa frågor, visa nyfikenhet utan att värdera. Med träning kan ofta barnet börja sätta ord på sin bild av situationen.
- **Definiera problemet:** Den vuxne sätter ord på sin syn på problemet, utan att skuldbelägga och på ett sätt som barnet kan förstå. Plan B tar hänsyn till bådass perspektiv.
- **Invitation- Bjud in till lösning:** Barnet och den vuxne försöker hitta en lösning som tar hänsyn till bådass perspektiv.

Läs mer:

Ross W Greene *Vilse i skolan, hur vi kan hjälpa barn med beteendeproblem att hitta rätt*, Studentlitteratur, 2016

Samverkan med vårdnadshavare

I skolans uppdrag ingår att utveckla tillitsfulla relationer med vårdnadshavare och kommunicera om elevens trivsel, lärande och utveckling. För att lyckas med det behöver vi tidigt lägga en god och stabil grund, med fokus på skolans uppdrag, en öppenhet och intresse för vårdnadshavarens bild av sitt barn. Den tid som investeras i tillitsfulla samarbetsrelationer har man ofta igen.

”Börjar det dyka upp klagomål från föräldrar så är det ofta ett tecken på brist på tillit”
Lotta Törnblom, Lärafortbildningar AB

Det är skolans ansvar att se till att relationerna mellan hem och skola fungerar. Genom förhållningsätt och bemötande kan man i kommunikationen bygga ett gott samarbete som genomsyras av tillit och förtroende. Både i de formella (planerade) och i de informella (ex hämtning och lämning) samtalen krävs lyhörddhet.

Tänk på

- att ta ansvar för relationen, du är där i din yrkesroll.
- att det som händer i skolan kan skapa oro och en känsla av maktlöshet hos vårdnadshavare.
- att ha positiva förväntningar på elev och familj.
- att vårdnadshavarnas information om eleven är viktig. Visa intresse och var lyhörd.
- att använda tolk i alla planerade samtal med vårdnadshavare där behov finns.
- att missförstånd och konflikter kan förhindras eller mildras om vi lyssnar lite längre, ställer ytterligare en fråga. Lyssna för att förstå – inte för att ge råd. Vänta med att presentera åtgärd eller lösning.

Samtalet

- Skapa förutsättningar för samtal. Om ett samtal uppstår oplanerat be då att få boka in ett möte/ett telefonsamtal.
- Tänk igenom var och när ett möte/samtal ska hållas. Tid och plats.
- Berätta om situationer som har fungerat bra. Börja och avsluta samtal positivt.
- Hänvisa till en aktuell situation i samtal med vårdnadshavare. Om t.ex. eleven hamnat i en konflikt så beskriv att situationen blev för svår för eleven så att skulden/orsaken inte läggs på eleven.
- Berätta hur ni arbetar och stödjer/utmanar barnen och hur ert uppdrag ser ut, mål och inriktning utifrån styrdokumentet.
- Ge konkret och förklarande återkoppling på barnets tid i skolan och på fritids, beskriv elevens funktioner och förmågor inte ”egenskaper” som t.ex. glad, arg, duktig
- Om det uppstår missförstånd kan det vara en god idé att ta ett steg bakåt och återknyta till syftet.
- Vid avslut av formella samtal, sammanfatta tydliggöra vilka beslut som fattats. Det ger vårdnadshavarna en bekräftelse på att de blivit hörda samtidigt som det säkerhetsställer att båda parter uppfattat samma saker.

Läs mer

Tuija Lehitinen & Jenny Jakobsson Lundin *Psykologi för klassrummet*, Lärafortlaget, 2016
Jesper Juul & Helle Jensen *Relationskompetens i pedagogernas värld*, Liber, 2009

Schema och kalender

Skoldagen bör ha ett tydligt upplägg för att möta elevers olika behov och utveckla strategier i att planera och organisera. Detta upplägg kan synliggöras och presenteras på otaliga sätt. Ett schema ska tydliggöra var, vad och när man ska göra olika saker och i vilken ordningsföljd.

Att kunna planera, organisera och strukturera är förmågor som är viktiga både för barn och vuxna. Svårigheter inom dessa områden kan ta mycket energi och det kan bli svårt att få grepp om tillvaron. Dagar som upplevs vara utan hållpunkter kan leda till oro och stress. Det blir också svårt att prioritera och sortera i vad som är viktigt och således tufft att påbörja, genomföra och avsluta arbetsuppgifter och aktiviteter.

När man formar ett schema utgår man från mottagarens förmågor, behov och mognad. Ta med eleven/eleverna när ni utformar det visuella upplägget på schemat, checka av om de förstår vad schemat innehåller. För att öka likvärdigheten inom en skolenhet är det bra om hela skolan ser över hur man arbetar med och utformar sina scheman. Skolan bör sträva efter att alla klasser, ämnen och lokaler har scheman med liknande upplägg. Kontinuitet och igenkänning underlättar och kan spara energi för elever. Ett tydligt schema är ett stöd för alla elever, men en nödvändighet för vissa. En del elever har behov av individuell anpassning av sitt dagsupplägg för att få grepp om tillvaron. Nedan följer några handfasta tips om hur scheman och kalendrar kan utformas.

Schema

- är ett tydliggörande i tid och innehåll - svarar på frågorna VAD? NÄR? och vilken ordningsföljd.
- bör även tala om VAR? Se exempel till höger där symbolerna ger ledtrådar till vilken lokal som är aktuell.
- ska visa vilka aktiviteter som ska ske och i vilken ordning dessa kommer.
- kan ha många olika utformningar. Det är lätt att fastna i den utformning man alltid använt. Fundera över vilka behov eleven/eleverna har?

Individuellt schema Eleven Elev
Skola: Testskolan Läsår 13-14

	Måndag	Tisdag	Onsdag	Torsdag	Freitag
8:30					
	Svenska	Idrott	Idrott	Idrott	Svenska
	Matematik	Dusch	Glejd	Dusch	Matematik
	RAST	RAST	RAST	RAST	RAST
11:00	Engelska	Matematik	Musik	Matematik	SO/NO
	L	U	N	C	H
	Svenska	Svenska	Svenska	Svenska	Svenska
	SO/NO	SO/NO	Bild	SO/NO	Engelska
	RAST	SO/NO	RAST	RAST	SO/NO
	Musik	RAST	Engelska	SO/NO	SLUT
	Svenska	Svenska	SLUT 14.20	SO/NO	SLUT 13.40
	SLUT 14.50	SLUT 14.50		SLUT 14.30	

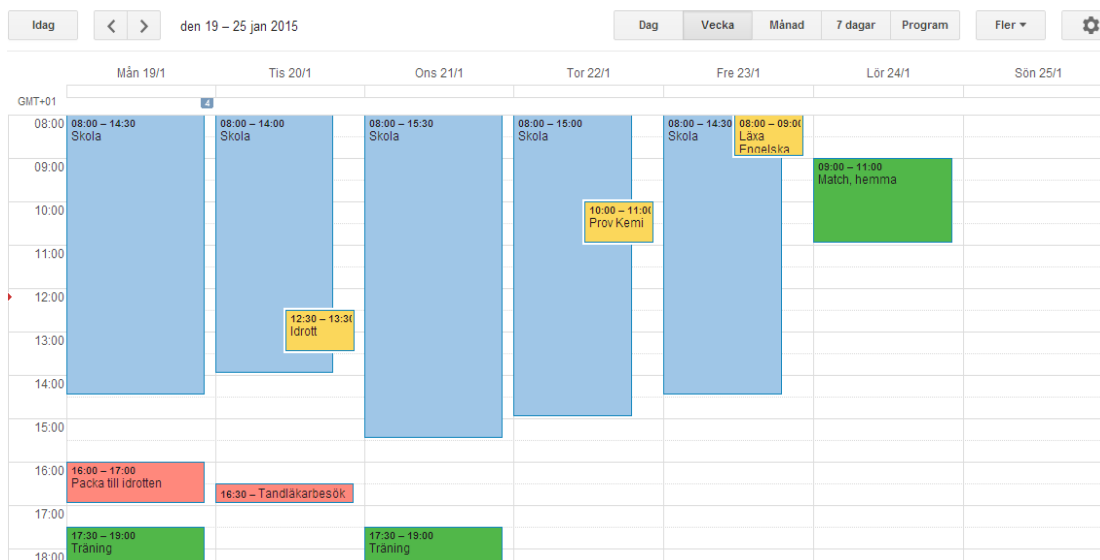
En bild/symbol behöver inte processas på samma sätt som text, vilket kan spara energi även om eleven är läsare.

Ett flexibelt schema innebär att varje lektion/modul är löstagbar och lätt kan bytas ut vid avvikelser från ordinarie schema. (Exemplet, en magnetavla från [OrdBild, center för bildstöd](#)

Ett schema anpassas efter förmåga att förstå information. Färger, symboler/bilder och text används utifrån elevens/elevernas behov.

Kalender

En del lite äldre barn kan behöva extra tydlighet för framtida händelser både vad gäller att fördela tidsåtgång och att planera sin egen tid i förhållande till omgivningen. Kalendrar kan färgkodas efter behov exempelvis om aktiviteten tar eller ger energi eller utifrån aktivitetens art. De finns många olika digitala kalenderverktyg för dator och mobil. De digitala kalendrarna kan anpassas så att du får en påminnelse i din mobil. Digitala kalendrar kan också delas med ex. vårdnadshavare och klasslärare/mentor. Där alla kan lägga in viktiga aktiviteter och händelser för att vara ett stöd för eleven.

Läs mer

Anna Sjölund et al. *Autism och ADHD i skolan – handbok i tydliggörande pedagogik*, Natur & Kultur, 2017

Johanna Lundin *En skola som fungerar för alla*, Studentlitteratur, 2017

Anne Vibeke Fleischer & Käte From *Exekutiva funktioner, hos barn och unga*, Studentlitteratur 2016

G Carlsson Kendall *Elever med neuropsykiatriska svårigheter, vad gör vi och varför?*, Studentlitteratur, 2015

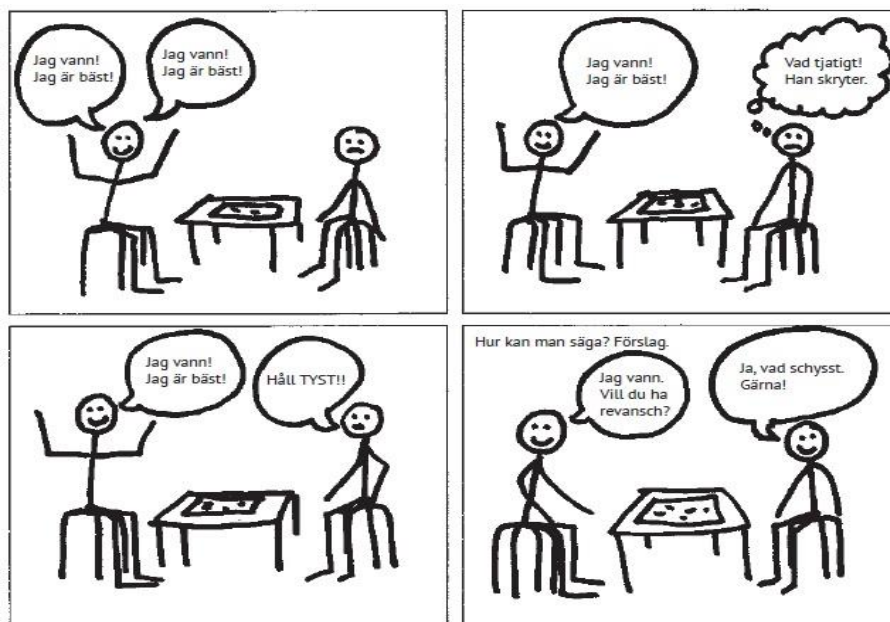
Seriesamtal - Ritprat

Seriesamtal är ett pedagogiskt stöd för att göra kommunikationen mer begriplig och greppbar. Att använda seriesamtal gör det lättare att identifiera, dela upp och förstå ett händelseförlopp.

Seriesamtal kan göras från tidig till vuxen ålder. Det ger stöd för att förstå de snabba utbyten av information som händer i olika situationer. Det kan användas både före och efter olika situationer som förväntas bli eller har varit svåra. Genom att sakta ner och visuellt visa vad som händer kan personen utveckla en känsla av kontroll och kompetens i situationen. Serien hjälper att tolka vad människor säger, tänker, känner och gör. Seriesamtal är ett verktyg som kan användas tillsammans med alla elever och med elever som behöver extra tid att processa i synnerhet.

I exemplet har en situation som inneburit konflikter, tydliggjorts genom ett enkelt skissat seriesamtal.

Pedagogen och eleven har tillsammans ritat en serie som används för att synliggöra tankar, känslor och uttalanden. Syftet med seriesamtalet är att eleven lättare ska förstå vad som händer i samspelet

mellan människor. Den sista rutan används för att utforska alternativa sätt att lösa situationen

Läs mer:

Anna Sjölund et al. *Autism och ADHD i skolan – handbok i tydliggörande pedagogik*, Natur & Kultur, 2017

Kent Hedenvåg *När mallen inte stämmer*, Autism- och Aspergerförbundet, 2016

Lena Andersson *Sociala berättelser och Seriesamtal, teori och praktik*, Autism- och Aspergerförbundet, 2015

Gunnel Lundkvist *När tålamodsburken rinner över – om att ritprata* 2003

Övrigt:

Ritprata - en app att ladda ner till iOS och Android

Hedevåg pedagogik - [Trippelkommunikation](#)

Självkontroll

I de flesta lägen strävar alla människor efter att behålla sin självkontroll, man vill inte hamna i kaos och göra saker som man sedan ångrar. När man hamnar i situationer som innehåller krav man inte riktigt bemästrar sätts självkontrollen på prov. Alla gör vad de kan för att behålla självkontrollen och man har olika lösningar för att behålla den.

Vid kravsituationer har en del elever svårt hitta fungerande lösningar för att behålla sin självkontroll, vilket kan bli problematiskt både för dem själva, i sina relationer och för omgivningen. Dessa lösningar kan visa sig som vägran, lögn, hot, slag, användande av glåpord eller att eleven springer ifrån. Vuxna i skolan kan uppleva det som en maktkamp och det leder ofta till konflikt.

Psykologen Bo Hejlskov Elvén förklarar detta genom **Affektutbrottsmodellen** och **Kontrollprincipen** "Man måste ha kontroll över sig själv om man ska kunna lämna över lite kontroll till någon annan." och "Man måste ha självkontroll om man ska kunna samarbeta"

Som vuxen är man ofta tillrättavisande eller rådgivande, om man istället intar ett nyfiket och undersökande förhållningssätt så kan man få veta varför eleven agerar som den gör.

- Kan du berätta lite om det som hände...?
- Jag vill förstå vad...
- Jag blir lite nyfiken på...kan du berätta?
- Jag har lagt märke till ... kan du berätta?
- Det verkar som att något är...
- Jag ser att du är arg/ledsen/orolig för något - kan du berätta...
- Hur känns det för dig då...
- Kan du berätta vad som hände innan?

När man får veta vad som ligger bakom beteendet har man möjlighet att ändra på förutsättningarna så att kraven kan anpassas och tillsammans med eleven hitta fungerande lösningar. Man kan inte förbjuda eller fördöma elevens lösning utan att tillsammans komma fram till en annan lösning.

- Tror du att det finns något annat du kunde ha gjort istället?
- Om det händer igen, vad skulle du kunna tänka dig att göra då?
- Om du skulle ...(den vuxne föreslår något) ... vad tror du skulle hända då?

Läs mer

Ross W Greene *Vilse i skolan, hur vi kan hjälpa barn med beteendeproblem att hitta rätt*, Studentlitteratur, 2016

Ulrika Aspflo *För alla i skolan - en bok om inkluderande och utvecklande undervisning*, Aspflo & Klamas förlag AB, 2015

Bo Hejlskov Elvén *Beteendeproblem i skolan*, Natur och kultur, 2014

Skolnärvaro och närvarokultur

Främja skolnärvaro

Forskning visar att närvaro främjas genom att arbeta med närvaro för alla elever, inte bara för dem som är i riskzonen att utveckla problematisk frånvaro. Forskning visar även på att kartläggning av orsakerna till frånvaro ökar skolans förutsättningar att förebygga frånvaro på skolnivå.

På en övergripande nivå i skolorganisationen är faktorer som främjar närvaro:

- att undvika förflyttningar
- sammanhängande skoldagar
- elevantal – klasstorlek
- överlämningar vid övergångar

Ytterligare faktorer i skolmiljön som främjar närvaro är

En god social skolmiljö

- Trygghet och goda relationer
- Förebygga kränkningar, diskriminering och mobbning
- Tydliga och konsekventa regler

En god fysisk skolmiljö

- Ljud, ljus, luft
- Lokalernas placering och utformning
- Välskötta lokaler och omhändertagen miljö

Ett gott pedagogiskt stöd

- Upptäckt av elevs behov av stöd eller utmaning
- Erbjuder hjälp i respektive ämne vid ströfrånvaro
- Känsla att höra hemma i skola, att känna skolanknytning
- Känsla av att vara accepterad, uppskattad och inkluderad
- Elevers delaktighet och inflytande
- Tillgänglig lärmiljö
- Rätt stöd utifrån identifierade behov
- Utmanande och stimulerande miljö

Med inspiration av Malin Gren Landel

Närvarokultur

För att skapa och stärka närvaro krävs ett synligt och systematiskt arbete med närvarokultur på skolan, arbetet ska förmedla vikten av närvaro och förväntningar på närvaro. Närvarokultur är något som skapas både i skolan och hemma. Ett fungerande systematiskt arbete samt tydliga rutiner kring närvaroarbetet på skolenheten möjliggör ofta ett förebyggande och främjande arbetet.

Ett systematiskt arbete kännetecknas av:

- att all personal känner till de riktlinjer som finns i kommunen
- att definitionen av skolfrånvaro är kända av alla pedagoger
- att kontinuerligt gå igenom frånvarostatistik
- att korrekta scheman finns
- att regelbundet prata om skolnärvaro/frånvaro vid t.ex. elevhälsoteamträffar, resultat- och utvecklingssamtal och arbetsplatsträffar.
- att skolans förebyggande arbete kring skolnärvaro finns tydligt i skolans elevhälsoplan och mål.

Skolan behöver tala om närvaro med både elever och vårdnadshavare vid t.ex. utvecklingssamtal och i informationsbrev. Skolan behöver även förutsätta närvaro och signalera vikten av närvaro till vårdnadshavarna. Reagera med förvåning på frånvaro som inte handlar om sjukdom. Samtala om närvaro på utvecklingssamtalen, oavsett vilken närvaro eleven har, visa på samband med skolresultat och närvaro.

VISA SAKNAD!

Problematisk skolfrånvaro

I Umeå kommun finns det

- en upparbetad rutin för hantering av skolfrånvaro
- ett arbetsmaterial som stöd för kartläggning av orsaker till frånvaro
- handlingsplaner att använda vid problematisk skolfrånvaro

Dessa dokument och mer finns att läsa på [Problematisk skolfrånvaro, Intranätet](#)

Läs mer:

Anna Klockar & Mia Westman *Med sikte på skolnärvaro*, Bonnierförlaget Lära, 2020

Heléne Wallerstedt *Elever med hög frånvaro, vad kan skolan göra?* Natur & Kultur, 2019

Malin Gren Landell *Främja närvaro, att förebygga frånvaro i skolan*, Natur & Kultur, 2018

Marie Gladh, Sjödin *Saknad i skolan, en vägledning för lärare, att arbeta tvärprofessionellt med hemmasittare*, Gothia Fortbildning AB, 2018

A Borg & G Carlsson Kendall *Utanförskap i skolan, förebygg och åtgärda med Nytorpsmodellen* Studentlitteratur AB 2018

Snooze

”Snoozemetoden” går ut på att använda upprepade men inte stegrande tillsägelser och uppmaningar. Psykologen Bo Hejlskov Elvén är en av förespråkarna för detta förhållningssätt och brukar beskriva det vid sina föreläsningar.

Namnet på metoden kommer från snooze-knappen på väckarklockan. Väckarklockan ringer, vi trycker på snooze-knappen och efter ett tag ringer klockan igen. Väckarklockan fortsätter tills vi är redo att stänga av den och kliva upp. Varje gång klockan ringer så gör den det som om det var första gången den ringde – den ringer varken högre, snabbare eller intensivare. Vid upprepade tillsägelser och uppmaningar ska man alltså försöka att varje gång uppmana som om det var den första gången. Man använder samma tonläge och upprepar samma krav. Det kan vara en

utmaning att varken förändra kravnivån, kroppsspråk eller tonläge. Risken vid stegring är att man då bidrar till ökad stress, oro och negativ affektsmitta vilket medför att eleven får än svårare att genomföra aktuell uppgift. Om man behåller sitt lugn och upprepar samma krav på samma vis kan man undvika att situationen blir konfliktfylld och resultatet kommer snabbare än vid en stegring av krav och tonläge.

Kom ihåg:

- Ge eleven tid och utrymme efter varje tillsägelse eller uppmaning. Säg till och gå sedan därifrån en stund. Vid behov återkom för att upprepa samma tillsägelse på samma sätt och med samma budskap som första gången.
- Känslor smittar! Vid upprepade tillsägelser är det lätt att trappa upp. Ofta ökar både röststyrkan och kraven för varje tillsägelse. Irritationen ökar både hos den som säger till och hos den som blir tillsagd och resultatet blir ofta en konflikt.

Läs mer:

Bo Hejlskov Elvén *Beteendeproblem i skolan*, Natur & Kultur, 2014

Sociala berättelser

Sociala berättelser är ett verktyg att förstå och hantera sociala situationer.

Det finns situationer som kan vara svåra att förstå och hantera. Vissa elever är i extra behov av stöd för att förstå sociala situationer och utveckla sociala strategier. De kanske behöver hjälp med att tolka kroppsspråk, oskrivna regler eller ironi, att konkretisera och tolka ett abstrakt och flyktigt språk eller stöd i att hitta strategier och handlingsalternativ.

Berättelsen ska presenteras visuellt, man kan både rita, använda bilder och text. Syftet är att ge ökad förståelse för en speciell situation och vara en möjlighet att öva och diskutera strategier för framtiden.

<u>Att vänta</u>	
	Att vänta är tråkigt
	Alla måste vänta någon gång
  Tänka Träna något	Medan man väntar kan man göra olika saker Vad annat? _____ _____ _____
Det här är mina förslag	* _____ * _____
När jag fyller väntetiden med något då orkar jag bättre att vänta	

Utgångspunkten är en situation som eleven har haft svårt att hantera. En berättelse skapas genom att identifiera och tydliggöra händelseförloppet i den sociala situationen. Situationen bryts ned till begripliga steg genom att ta bort onödig information i syfte att hjälpa eleven förstå helheten.

<p>1. Beskrivande meningar Beskriver på ett objektivt sätt en situation. Var, vilka, varför? Undvik ord som alltid/aldrig eller andra ord som omöjliggör flexibilitet</p>	<p>2. Perspektiva meningar Beskriver andras reaktioner, åsikter eller känslor.</p>
<p>3. Direktiva meningar Individuella påståenden om lämpliga handlingar. Utformas positivt ex. "jag ska försöka att..."</p>	<p>4. Kontrollmeningar Bestäms av personen för att ge lämpliga strategier för att komma ihåg innehållet i berättelsen.</p>

En social berättelse skrivs ofta i fyra steg. Dessa fyra steg hjälper dig och eleven/eleverna att få struktur i er berättelse.

Eleven får svar på frågor som vem, vad, när, var och varför, den kan även avslutningsvis ge eleven en vägledning, en strategi hur man kan göra i den utvalda situationen

- Det kan vara klokt att börja med en positiv, enklare och begränsad situation som inte är känslomässigt laddad.
- Kom ihåg att den sociala berättelsen ska vara en hjälp att visa till rätta – inte tillrättavisa.

Läs mer

Anna Sjölund et al. *Autism och ADHD i skolan – handbok i tydliggörande pedagogik*, Natur & Kultur, 2017

Kent Hedenvåg *När mallen inte stämmer*, Autism- och Aspergerförbundet, 2016

Lena Andersson *Sociala berättelser och Seriesamtal, teori och praktik*, Autism- och Aspergerförbundet, 2015

Gunnel Lundkvist *När tålamodsburken rinner över – om att ritprata* 2003

Övrigt:

Ritprata - en app att ladda ner till iOS och Android

Hedevåg pedagogik - [Trippelkommunikation](#)

Stimulerande genomgångar

Det finns mycket som kan konkurrera med lärarens genomgångar om elevernas intresse. Saker händer utanför fönstret, mobiltelefonen, andra elever drar uppmärksamhet och elevernas egna tankar eller dagdrömmier kan göra att undervisningen går elever förbi. Vissa elever har i större utsträckning än andra, behov av att undervisningen är särskilt stimulerande samtidigt som störande intryck begränsas till ett minimum.

För att fånga elevernas uppmärksamhet finns en rad knep att ta till. Nedan följer några konkreta tips.

- Ha en tydlig lektionsstruktur: återkoppling från förra lektionen, mål för lektionen, genomgång, arbete, sammanfattning av lektionen, förförståelse inför nästa lektion.
- Försäkra dig om att eleven vet syftet med genomgången. Varför ska vi lära oss det här?
- Försök att dra intresse till dig och det du säger genom att använda ditt tonfall och kroppsspråk. Var rörlig i klassrummet
- Variation är viktigt för att behålla uppmärksamhet över tid.
- Använd ögonkontakt och fysisk beröring för att fånga, behålla eller återfå en elevs uppmärksamhet.
- Håll korta och kärnfulla genomgångar – använd gärna ett visuellt tidsstöd för att tydliggöra tiden.
- Planera för delaktighet hos eleverna – tex. korta samtal två och två.
- Håll tempot och undvik att bli entonig eller långgrandig.
- Stimulera flera sinnen i din undervisning, åskådliggör det du berättar med tydliga och intresseväckande bilder eller föremål.
- Gör inte utsvävningar från ämnet och använd konkreta exempel.
- Tydliggör strukturen med hjälp av färger, tydliga steg eller visuella hjälpmedel. Rama in det som du vill förmedla.
- Eliminera störande moment. Se över ditt klassrum, finns där saker som drar uppmärksamhet från det du vill förmedla.
- Se över elevernas placering i klassrummet.

Läs mer:

Niclas Fohlin & Jennie Nilsson *Meningsfullt lärande*, Studentlitteratur, 2021

Anna Sjölund et al. *Autism och ADHD i skolan – handbok i tydliggörande pedagogik*, Natur & Kultur, 2017

Stöd vid elevsamtal

Vid samtal med en elev är det lätt att man som vuxen och lärare kommer med råd och tillrättavisningar, man talar *till* eleven istället för *med* eleven. Om vi ska lyckas att guida våra elever måste vi anta ett relationsskapande bemötande.

Här nedan får du några uppslag och förslag vad som är bra att tänka på vid elevsamtal.

- Ni har ett gemensamt problem att lösa, ni ska tillsammans hitta en gemensam lösning som ska fungera för både eleven, klassen och personalen.
- Våga vara tyst i väntan på svar, vänta med uppmaning eller följdfråga.
- Lyssna för att förstå – inte för att ge råd.
- Använd Jag budskap: Jag vill gärna veta... jag vill att du berättar...
- Visa att du är nyfiken på varför eleven gör/reagerar som den gör – visa att du vill förstå.
- Gör korta sammanfattningar under samtalet för att se om du förstått rätt.
- Visa med ord och handling att ni är på samma sida.
- Var konkret och tydlig, använd gärna olika typer av visuella stöd såsom seriesamtal, att ringa in alternativ, måla ett tankemoln eller använda skalor.

Förslag på frågor

- Kan du berätta lite om det som hände...?
- Vad tänker du om..?
- Hur känns det när...?
- Jag vill förstå vad...
- Jag har lagt märke till ... kan du berätta?
- Det verkar som att något är...
- Jag ser att du är arg/ledsen/orolig för något, kan du berätta...
- Hur känns det för dig då...
- Vad var det som hände innan?
- Kan du ge ett exempel...
- Blir du arg eller ledsen?
- Skalfrågor – på en skala från ett till tio hur upplever du tex din ilska?
- Tror du att det finns något annat du kunde ha gjort istället?
- Om det händer igen, vad skulle du kunna tänka dig att göra då?
- Om du skulle ...(den vuxne föreslår något) ... vad tror du skulle hända då?

Frågor att undvika:

- Varför gjorde du...
- Måste du alltid...
- Kan du aldrig...
- Man sitter ordentligt vid bordet
- Du måste...

Bekräfta känslor och händelser genom att sammanfatta/omformulera.

Utgå från dig själv, exempel:

Säg inte: "Vad är det med dig Nils, varför springer du omkring och stör helt plötsligt?"

Säg istället: "Jag kan se att du är orolig och inte riktigt vet vad du ska göra. Jag vill gärna veta vad det är som gör dig orolig?"

Vokabulär att utrusta barnen med:

- Det är något som är fel
- Jag kan inte prata om det just nu
- Jag behöver hjälp
- Jag vet inte vad jag ska göra
- Jag behöver en paus

Se nästa sida: Bildstöd att använda i samtalet.

Läs mer

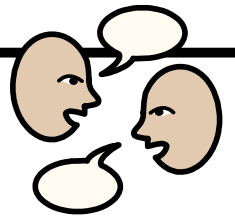
Ulrika Aspeflo *För alla i skolan - en bok om inkluderande och utvecklande undervisning*, Aspeflo & Klamas förlag AB, 2015

Anna Sjölund och Lena W Henriksson *Skolkompassen*, Gothia fortbildning, 2015

Bo Hejlskov Elvén *Beteendeproblem i skolan*, Natur och kultur, 2014

Anna-Karin Arenius *Coaching – ett verktyg för skolan*, Minut, 2011

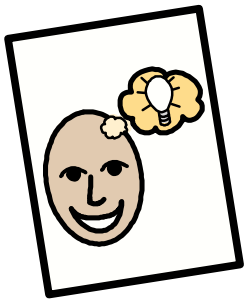
Samtal

Problem

Barnets tankar

Vuxnas tankar

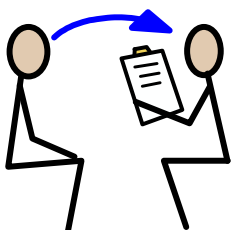
Lösning

Gemensamma förslag på lösningar

Vi bestämmer

Vi bestämmer att

Utvärdering

Hur har det gått?

Stöd vid motorisk oro

Motorisk oro kan ha olika bakomliggande förklaringar. En motorisk oro kan komma inifrån och störa uppmärksamhet och koncentration. Motorisk oro kan också uppstå på grund av lärmiljöns krav och förväntningar. Det kan vara svårt att anpassa aktivitetsnivån till kraven i situationen. Genom att se över hur miljön påverkar och att samtala med eleven kan du få fatt i ledtrådar om vad som orsakar den motoriska oron och vad du kan göra för att underlätta.

Den motoriska oron som kommer inifrån kan variera i omfattning och nivå. Skolmiljön är fylld med människor och signaler som gör anspråk på vår uppmärksamhet. Många visuella intryck och ljud kan också trigga den motoriska oron. En del elever kan med lätthet uppmärksamma det som är tänkt att de ska göra och lära in, medan andra elever kan ha svårt att rikta sin uppmärksamhet. Det kan också ta mycket energi att hålla kvar uppmärksamheten, alltså att koncentrera sig på uppgiften.

En del elever vet vad som hjälper för att stilla oron medan andra elever kan behöva stöd i att komma fram till vad som kan hjälpa.

Vissa kan uppleva ökad koncentration genom

- att arbeta vid ett ståbord
- olika sittmöbler eller ojämna och dynamiska sittdynor.
- genomtänkt placering i klassrummet och möblering
- en arbetsplats med avskärmningar
- hörselkåpor för att stänga ute ljud som stör
- att hålla något i händerna
- att placera fötterna på något rörligt

Produkter som tyngdvästar och tyngdtäcken lägger ett tryck över kroppen och har sitt ursprung i arbetsterapeuten och psykologen Jean Ayres teorier om sinnesintegrering. Ett tryck mot kroppen, från till exempel en tyngdväst ökar upplevelsen av kroppen och tydliggör var dess gränser finns. Stimulansen från trycket kan dämpa impulser från omgivningen, vissa användare av dessa produkter upplever att de får lättare att koncentrera sig.

Observera i vilka situationer den motoriska oron blir ett hinder för eleven. Samtala med elev, kollegor och vårdnadshavare för att tillsammans identifiera elevens behov och vad skolan kan göra för att hitta lösningar.

En sittdyna som inte är stum gör att man kan röra sig lite på stolen och bättre behålla sin kroppskontroll. Modellen till vänster är fylld med lösa bollar och modellen till höger är fylld med luft.

Ståbord

Studieskärmar

Bild från "Metod och fakta"

Tyngdväst

Något att hålla i händerna

Bilder från "Komikapp"

En cykelslang som fotstöd

Läs mer

Joanna Lundin *En skola som fungerar - för alla*, Studentlitteratur, 2017

Anne Vibeke Fleischer & Käte From *Exekutiva funktioner, hos barn och unga*, Studentlitteratur 2016

Ta hänsyn till annorlunda perception

Varje dag tar vi emot information och intryck från våra olika sinnen lukt, smak, syn, hörsel, känsel, balanssinnet och "egenrörelsesinnet" (kroppsuppfattning, koordination) Perception är hur vi tolkar, processar och förstår dessa sinnesintryck. Det är viktigt för vårt välbefinnande att känna igen, reagera och bearbeta intryck som ljud, ljus eller lukter, att känna hunger, kyla eller trötthet.

En del elever upplever sinnesintrycken på ett sätt som inte liknar sina klasskamrater. Några kan vara överkänsliga för olika intryck och andra kan ha en nedsatt känslighet. En annorlunda perception kan göra att elevens fokus och energi går åt att tolka och hantera sinnesintryck. Det kan i sin tur leda till stress och att eleven inte har förmåga eller ork att fokusera på den information som är nödvändig för att till exempel minnas eller genomföra en uppgift.

Eleven kan använda olika strategier för att hantera sinnesintrycken, vissa strategier fungerar bra medan andra strategier kan upplevas som problematiska av omgivningen. Det är viktigt att vara nyfiken och lyhörd när vi tillsammans med eleven försöker förstå och hantera situationer som blir svåra.

En annorlunda perception kan visa sig genom

- Känslighet för olika typer av lukter ex. i matsalen, bildsalen, idrottshallen
- Känslighet för olika smaker ex. vissa maträtter
- Känslighet för olika typer av ljus ex. solljus genom fönster, lysrör
- Känslighet för olika ljud ex. bakgrundsljud, ventilation, tickande klockor
- Känslighet för konsistenser och beröring ex. duschstrålen, olika konsistenser på mat, material på ex. kläder
- Svårigheter att hantera balans ex. klättra, befinna sig på höjder
- Svårigheter att hantera vissa kroppsrörelser och positioner
- Svårigheter att hantera flera sinnesintryck samtidigt ex. se någon i ögonen och samtidigt lyssna
- Svårighet att filtrera bort ovidkommande intryck

Att se över miljön tillsammans med eleven ger en större förståelse och man ökar möjligheterna till rätt anpassningar och att hitta fungerande strategier för att vistas i skolans miljö.

- Var? Ex. slöjdsal, matsal, idrottshall, omklädningsrum, klassrum, korridor
- Hur visar sig svårigheterna?
- Vilka strategier använder eleven idag? Är det fungerande strategier?
- Behövs nya strategier för att hantera vissa situationer?
- Vilka anpassningar kan skolan göra för att underlätta?

Läs mer:

Anna Sjölund et al. *Autism och ADHD i skolan – handbok i tydliggörande pedagogik*, Natur & Kultur, 2017

Johanna Lundin *En skola som fungerar för alla*, Studentlitteratur, 2017

Tuija Lehtinen och Jenny Jakobsson Lundin *Psykologi för klassrummet*, Läroförlaget, 2016

Olga Bogdashina *Sinnesintryck och omvärldsuppfattning vid autism och Aspergers syndrom*, 2012

Tidsstöd

Ett visuellt tidsstöd visar en konkret bild av att tiden går, vilket ger eleverna möjlighet att överblicka tiden och förutsättningar att planera därefter. De flesta visuella tidsstöd är utformade så att ett färgfält eller en stapel krymper eftersom tiden går. Tidsstödet kan användas till hela klassen eller efter samråd vid individuella behov. Ett tydligt visuellt tidsstöd kan också fungera som stöd för de som har svårt med uthållighet och koncentration.

En del elever har svårt att förstå tid. Rymden tid är svår att greppa och det blir svårt att beräkna, överblicka och planera sin tid. Det kan bli svårt att bedöma när det är dags att utföra något men också hur lång tid olika uppgifter/aktiviteter/delar tar. Tidsbegrepp som sen, senare, en stund, om ett tag blir svåra att förstå.

En elev som har svårt med tidsuppfattning och tidsmedvetenhet behöver stöd i att utveckla dessa förmågor och stöd i att hitta strategier för att klara av skoluppgifterna. Muntlig information med hänvisning till en analog eller digital klocka är sällan tillräckligt för någon som har svårt med tidsuppfattning. Att visuellt förtydliga tid och planering kan göras på många sätt genom tidsstöd, arbetsordningar, aktivitetsordningar, scheman och kalendrar.

Det finns många typer av visuella tidsstöd både virtuella och fysiska. Här följer några exempel:

Grafiskt tidur för PC.

Finns på Skolplus.se i kategorin *Övriga ämnen*.

Time Timer finns både som mjukvara och fysisk produkt.

Inköpsställe: frolundadata.se & komikapp.se

App finns både till Android och iOS

Timstock finns både analoga och digitala.

Inköpsställe: frolundadata.se & weaterstrands.se

App finns både till Android och iOS

Att tänka på när ni väljer tidsstöd:

- Det finns en rad tidsstöd i olika utformningar och i olika prisklasser. Finns det något som går att använda tillsammans med den utrustningen som ni redan använder?
- Ett tidsstöd som ligger på en mobil/läsplatta kan vara mycket praktiskt då det alltid finns med, men kan ibland vara svårt att använda eftersom det kan ge impulser att använda mobilen/läsplattan till annat.
- Det kan underlätta för eleven om samma typ av tidsstöd används på flera ställen. Prata ihop er på skolan och ev. med vårdnadshavare om vad ni upplever som verkningsfullt.
- Välj ett tidsstöd där det krympande tidsfältet/stapeln inte visas lika stort för olika enheter, exempelvis 2 minuter visas på samma sätt som 2 timmar.

Hur kan man använda tidsstödet:

- Visa med tidsstödet hur lång hela lektionen är.
- Dela upp lektionen i moment/avsnitt, använd tidsstödet för att visa hur lång tid varje moment/avsnitt tar. Ex. vid eget arbete i matteboken, ställ tidsstödet för att åskådliggöra hur långt pass som gäller.
- Använd tidsstödet för att visa hur lång rasten är så att eleven kan förbereda sig/avsluta aktiviteter när rasten lider mot sitt slut.
- Alla elever kan ha nytta av att träna tidsuppfattning. Åskådliggör tiden och visa på hur lång tid olika aktiviteter tar. Hur lång tid sitter man tillsammans till bords vid lunch och mellanmål? Hur lång tid har ni på er i omklädningsrummet vid idrott och bad?

Läs mer:

Joanna Lundin *En skola som fungerar - för alla*, Studentlitteratur, 2017

Anne Vibeke Fleischer & Käte From *Exekutiva funktioner, hos barn och unga*, Studentlitteratur 2016

Traumamedveten omsorg i skolan (TMO)

Det finns många barn i skolan som är påverkade av trauman, inte sällan utan att vi vet om det. Det kan till exempel röra sig om barn som har varit med om en allvarlig olycka, flytt från ett krigsdrabbat land, blivit misshandlade, sexuellt utnyttjade eller varit utsatta för omsorgssvikt. Barn har en stor risk att drabbas av psykisk ohälsa och problembeteenden till följd av traumatiska händelser, men alla jobbiga händelser leder inte till traumatisering. Ofta stannar det vid en akut stressreaktion som går över på några veckor. Risken för kvarstående symtom ökar om händelserna har pågått under en längre tid, om traumat orsakats av en människa eller om barnet saknar skydd av en trygg vuxen.

När något skrämmande inträffar så sker en aktivering av kroppens stresssystem. Kroppen blir beredd på att slåss, fly eller fryser till. Vid traumatisering utvecklas ett överkänsligt stresssystem. Barnet kan bli väldigt lättskrämt och reagera starkt även på ofarliga händelser. Det försöker undvika sådant som påminner om traumat. Mycket energi går också åt till att ständigt skanna av omgivningen efter faror, vilket i skolan leder till störd koncentration.

Traumatisering kan lätt förväxlas med andra psykiska tillstånd, som ökad irritation, oro och förändrad aktivitetsnivå. Det blir svårare att knyta an till och lita på andra människor, vilket kan leda till tillbakadragenhet eller klängighet. Det kan uppstå kroppsliga reaktioner såsom huvudvärk eller magont. Inlärning kan påverkas negativt på grund av försämrat minne och koncentrationsförmåga. Barnets självuppfattning kan bli väldigt negativ. Trauma kan också leda till dissociation, vilket innebär att barnet periodvis verkar helt frånvarande.

Ett traumatiserat barn behöver hjälp av trygga vuxna att hålla sig inom sitt toleransfönster. Här är barnet lugnt och mottaglig för att lära sig. Vid överaktivering hamnar det i beredskapsläge, beredd att fly eller slåss och vid underaktivitet kan barnet verka frånvarande. Om barnet hamnar utanför sitt toleransfönster behöver du fundera på vad det var som gjorde att det blev så och vad som kan hjälpa barnet att återfå balansen.

Traumamedveten omsorg, TMO, är ett förhållningssätt för skolpersonal som används för att skapa en lugn och trygg miljö för traumatiserade barn. TMO bygger på tre grundpelare; *relation, trygghet* samt *coping*.

1. Erbjud en relation till barnet

En del traumatiserade barn har tappat förtroendet för vuxna och har utvecklat strategier för att hålla vuxna på avstånd vilket kan göra det svårare att bygga relationer. Låt det ta tid. Erbjud en relation där positiva känslor kan utvecklas. Om barnet vill berätta vad det varit med om, lyssna men förhåll dig lite passiv, gå inte in och fråga om detaljer eller känslor. Visa att det är okej att berätta och undvik att berätta om egna liknande erfarenheter.

2. Skapa trygghet runt barnet

Ett traumatiserat barn behöver kontinuitet, förutsägbarhet, pålitlighet, tillgänglighet och ärlighet från vuxna för att känna sig trygga. I skolan är det därför viktigt med en tydlig struktur och förutsägbarhet. Du behöver vara flexibel i ditt bemötande, inte hålla allt för hårt på principer eller bli för auktoritär. Utsätt inte dessa barn för sådant som är känt att trigga deras trauman (till exempel att titta på nyhetsprogram). Skapa en trygg hörna i klassrummet med exempelvis filter, kuddar och stressbollar, dit det går att dra sig undan om det behövs.

Barnet behöver också få vara delaktigt i de beslut som påverkar hen och känna sig delaktig i sin klass och med sina kamrater. Planerade rastaktiviteter kan hjälpa.

3. Hjälpt barnet att utveckla nya copingstrategier

Coping är en persons förmåga att hantera stressfyllda situationer. Förmågan att reglera sina känslor är ofta nedsatt hos traumatiserade barn och därför behöver de extra hjälp med detta. De påverkas lätt av andras känslor, så det är viktigt att du behåller ditt lugn och använder ett lågaffektivt bemötande. Var försiktig med ögonkontakt, använd en lugn röst och var avslappnad i kroppen. När oro uppstår behöver barnet hjälp att lugna ner sig. Hjälpt barnet att sätta ord på sina känslor. Avslappnings- och andningsövningar kan hjälpa barnet att komma ur sina känslor och bli mer närvarande i nuet och minska spänningar i kroppen. Använd en trygg hörna/plats. En del barn tycker om fysisk kontakt när de är oroliga men inte alla. Gemensamma rytmer kan användas för att lugna; vaggas, gungas, klappa händerna eller lek rytmelekar. Musik är också effektivt för att bryta oroliga sinnestillstånd. Mat och dryck kan användas i ett lugnande syfte.

Kom ihåg att för ett traumatiserat barn kan det ta lång tid innan förändring ses. Ge inte upp, håll fast vid TMO. Alla som barnet möter kan hjälpa till att bidra till en positiv förändring.

Läs mer:

Nina Elfström *Trauma i klassrummet – en handbok för personal i skolan*, Sollentuna kommun

<https://www.raddabarnen.se/rad-och-kunskap/arbetar-med-barn/tmo>

Trafikljusmodellen

Trafikljusmodellen är en metod för att skapa tydlighet och struktur då eleverna ska arbeta enskilt. Metoden kan också bidra till att utveckla samarbete mellan elever.

I en klassrumssituation kan det vara så att det blir oroligt när eleverna ska arbeta själva. Det kan vara svårt att räkna till och hinna hjälpa alla elever och svårt att få till den arbetsro som önskas. De elever som känner sig osäkra kräver mycket stöd, hjälp och uppmärksamhet. Ibland finns inte "tystare" elever med. Trafikljusmodellen är en metod man kan prova med sin klass för att underlätta detta.

Hur går det till?

Efter en genomgång sätter läraren upp ett rött ljus på tavlan. Det betyder att du som lärare går en bestämd runda i klassrummet till alla elever. Rundan börjar förslagvis hos den elev som har svårast med att vänta. Under tiden det är rött ljus kan ingen elev förutom den du är hos i rundan få din hjälp/uppmärksamhet. Alla arbetar enskilt. När du tycker att det passar byter du till gult ljus då får man fråga en kamrat, men du är fortfarande upptagen av din runda. Först när du är klar med rundan blir det grönt ljus och eleverna kan räkna upp handen eller på det sätt ni använder påkalla och få din hjälp

Rött= Arbeta helt själv

Gult= Fråga din bänkkamrat

Grönt= Lärare/pedagog tillgänglig att fråga

- Trafikljusmodellen kan skänka struktur och minska frustration både hos lärare och hos elever eftersom det blir tydligare "vad som gäller".
- Tänk på att när man inför ett nytt arbetssätt måste eleverna få träna och att det tar tid innan det fungerar optimalt.
- Se metoden som en möjlighet och ändra gärna i den så att det passar dig och din klass.

Läs mer:

Anneke Moerkerken. [Klassrumsmanagement: Fördröjd uppmärksamhet med hjälp av trafikljusmodell](#). Malmö högskola/Läro- och lärutbildningen 2006

Senast uppdaterad 2022-01-10

Tydlig organisering i klassrummet

En god och genomtänkt organisation gynnar alla på en skola, men i synnerhet de elever som har ett stort behov av förutsägbarhet och tydlig struktur. Elever som behöver stöd och utveckling inom områden såsom socialt samspel, kommunikation, föreställningsförmåga, uppmärksamhet, impulsivitet, överaktivitet o.s.v. har ofta stor nytta av en genomtänkt organisation i klassrummet.

När man ser över organiseringen i klassrummet är det viktigt att fundera över hur man på bästa sätt kan underlätta för elever genom att förebygga problem och svåra situationer. Kan man genom organisering ge ledtrådar och stöd som underlättar för de elever som behöver det? Nedan följer en lista på organisatoriska åtgärder som kan förbättra lärmiljön i klassrummet:

- Enkla tydliga regler som alla återkommande pratar om på ett positivt sätt.
- Tydliga skyltar gärna med foton i och utanför klassrum.
- Olika typer av arbetsplatser sitt- och ståmöbler.
- Alla saker har bestämda och utmärkta platser för att underlätta ordning och struktur.
- Det som är uppsatt på väggarna ska ha ett syfte och vara viktigt. Rensa och se över!
- Öronproppar eller hörlurar finns att tillgå.
- Inga störande ljud, surrande fläktar eller flimrande lysrör (i klassrum/grupprum).
- Information om saker som ska hända ges ut i god tid och är synlig i klassrummet/ på skolan.
- Det är viktigt att alla vet vad som ska göras och då hjälper tydlighet kring start och avslut av ett arbete/moment. Alla elever får hjälp att komma igång och blir förberedda vid avslut.
- Rak, tydlig och tillgänglig kommunikation. Muntlig och skriftlig information ges till alla.
- Undervisningen sker på så få olika platser som möjligt.
- Elever ges tillgång till ett lugnt rum om de skulle behöva det.
- Alla elever får stöd att ha ordning i sin bänk/låda/skåp.
- Alla lektioner har en tydlig struktur och den syns på tavlan/smartboarden.
- Det kan vara bra att reflektera över om eleven har svar på frågorna:
  - Var ska jag vara? -Med vem ska jag vara? -Hur länge håller det på?

Om ni kommer fram till att eleven inte har svar på de frågorna så fundera över hur ni kan organisera så att alla elever smidigt kan få svar på de frågorna.

Läs mer:

Joanna Lundin *En skola som fungerar - för alla*, Studentlitteratur, 2017

Marcus Samuelsson *Lärandets ordning och reda-ledarskap i klassrummet*, Natur och Kultur 2017

Tydlig organisering i skolan

En god och genomtänkt organisation gynnar alla på en skola, men i synnerhet de elever som ett behov av förutsägbarhet och tydlig struktur. Elever som behöver stöd inom områden som ex. socialt samspel, kommunikation, föreställningsförmåga, uppmärksamhet och impulsivitet har ofta stor nytta av en genomtänkt organisation i skolan.

Skolor har idag en plan mot kränkande behandling, elevhälsoplan, elevenkät och kartläggningar över hur eleverna upplever skolans olika lärmiljöer skolrestaurang, skolgård, gymnastiksal etc. görs regelbundet. Dessa riktlinjer, enkäter och kartläggningar är viktiga redskap för att bygga upp en trygg organisation på skolan.

När man ser över organiseringen på en skola är det viktigt att fundera över hur man på bästa sätt kan underlätta för elever genom att förebygga problem och svåra situationer. Kan man genom organisering ge ledtrådar och stöd som underlättar för de elever som behöver det? Nedan följer några punkter på organisatoriska anpassningar som kan förbättra lärmiljön i skolan:

- Enhetliga och tydliga skyltar finns på skolan så att det är lätt att hitta. Bildstöd kan vara ett förtydligande komplement till text på skyltar.
- Rensa och håll korridorer och klassrum rena och enhetliga i färg och uppsatt material.
- Det finns klockor uppsatta (som går rätt!) både ute och inne, gärna både analog och digital.
- Se över skolans lokaler så att de områden som behöver vara öppna är öppna (ex. där elever ska vänta, stå i led) att dörrar är lätta att öppna, att toalettåsar fungerar osv.
- Elever och klasser har bestämda platser i t.ex. skolrestaurangen.
- Alla elever har en egen plats att hänga sina kläder.
- Alla elever kan lätt hitta sitt schema.
- Det finns uppsatta kort på de vuxna som arbetar på skolan.
- Uppdaterad och strukturerad informations- och anslagstavla.
- Det finns rastvakter ute på alla raster och eleverna kan lätt ta reda på vem som är rastvakt.
- Skolans regler är tydliga och all skolpersonal vet hur skolan implementerar dessa.
- Alla elever vet vem/vilka vuxna de kan vända sig till ifall de behöver hjälp eller har frågor.

Läs mer:

Erik Hall et al. *Elevhälsa i praktiken, hur gör vi?* Liber, 2020

Anna Bengtsson, Maria Kempe Olsson *Design för skolorganisation i praktiken*, 2019

Joanna Lundin, *En skola som fungerar - för alla*, Studentlitteratur, 2017

Tydliggörande pedagogik

Visuellt stöd

Tydliggörande pedagogik är en modell/ett förhållningssätt som grundar sig på forskning om Autism. Upphovsman är Eric Schopler som på 60-talet la grunden för förhållningssättet. I dag används begreppet tydliggörande pedagogik ofta synonymt med att ge visuellt stöd, ett arbetssätt där man synliggör och konkretiserar information, instruktioner och kommunikation. Genom att använda visualiseringar i lärmiljön, kommunikationen, undervisningen och i skolans olika aktiviteter underlättar vi för eleverna att kommunicera, uppmärksamma, komma ihåg, tolka, bearbeta och förstå. Visualiseringar kan utgöras av olika typer av visuella stöd som till exempel symboler, bilder, tidsstöd, tidslinjer, kommunikationsverktyg, uppmärkning och färger.

I skolan används till stor del verbal information och kommunikation vilket ger en hög belastning på förmågan att uppfatta, sortera, minnas, förstå och tolka det som sägs. Verbal information och kommunikation förutsätter också en god

föreställningsförmåga. För många elever är det lätt att uppfatta strukturer, göra sig inre bilder av det som sägs, generalisera utifrån tidigare erfarenheter men för en del elever är detta svårare. De behöver då se vad som ska göras eller vad som förväntas. Den information och de instruktioner som skapar tydlighet för de flesta elever räcker inte riktigt till för alla elever. Syftet är att göra händelser, handlingar och situationer begripliga och därmed hanterbara.

Målet med tydliggörande pedagogik är att skapa förutsättningar för eleven att bli delaktig och så självständig som möjligt i olika situationer och aktiviteter.

Varför använda visuellt stöd?

- stannar kvar till skillnad från tal som är flyktigt och försvinner så fort det sagts.
- kan ge tid för att tolka språk.
- kan hjälpa till att förbereda inför förändringar och övergångar.
- kan hjälpa personer att se vad det är du menar.
- hjälper alla elever
- kan hjälpa till att öka eleverna självständighet
- är flyttbart mellan olika platser och personer
- innehåller inte affekter
- är inte dömande
- kan hjälpa till att sänka stress och oro
- kan avlasta minnet

Inspiration från Kristin Wiens genom [Pedagog Malmö](#)

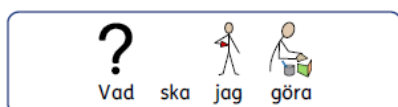
Föreställningsförmåga = Se med tanken

Bristande föreställningsförmåga = Behov av att se vad som förväntas

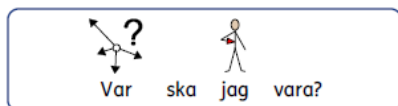

Bild inspirerad av Kent Hedenvåg

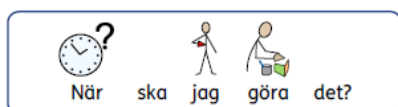
Tydliggörande frågor

Vad är det som ska göras? Vad förväntas av mig?

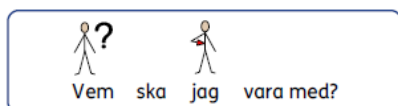
Var ska uppgiften/aktiviteten göras?

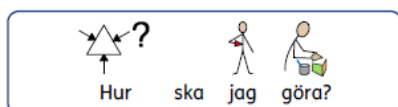
När ska det/den göras?

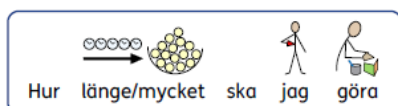
Vad går den ut på? Motivation?

Ensam? Med vem/vilka?

På vilket sätt? Vad behöver jag ha?

När tar det slut Tid? Hur länge? Hur mycket?

Vad ska ske när det är klart?

Genom utveckling och mognad hittar de flesta elever strategier för att få svar på de tydliggörande frågorna. För en del elever måste miljön tillgängliggöra svaren på dessa frågor. Det kan göras på många olika sätt utifrån elevens behov och utifrån vad det är som måste tydliggöras till exempel genom scheman, sociala manus, stöd för kommunikation, färgkodning, möblering och konkreta instruktioner.

Reflektera över den ledning och stimulans som erbjuds på skolan och fritidshemmet. Har skolan visuella strukturer som ger eleverna svar på de tydliggörande frågorna?

Läs mer:

Bo Hejlskov Elvén & Anna Sjölund *Hantera Utvärdera Förändra*, Natur & Kultur, 2018

Anna Sjölund et al. *Autism och ADHD i skolan – handbok i tydliggörande pedagogik*, Natur & Kultur, 2017

Kent Hedenvåg *När mallen inte stämmer*, Autism- och Aspergerförbundet, 2016

Ulrika Aspflo *För alla i skolan - en bok om inkluderande och utvecklande undervisning*, Aspflo & Klamas förlag AB, 2015

Uppmuntra till delaktighet

Att som lärare få alla elever engagerade i en klassrumsdiskussion kan vara en utmaning. Delaktighet ger förutsättningar för lärande och ett gott klassrumsklimat där tillit och trygghet råder ger förutsättningar för att kunna arbeta med delaktighet. En viktig aspekt är att vara lyhörd när det kommer till att fördela frågor - en del elever upplever ett obehag av att få frågan och en del av att de inte får frågan. I många klassrum tillämpas regeln "handuppräckning endast vid frågor" vilket innebär att läraren fördelar ordet när svar eller åsikter efterfrågas, handuppräckning används endast då elever vill fråga eller undra över något.

Det kan vara svårt för en lärare att fördela ordet på ett rättvist och slumpmässigt sätt. Det blir ofta någon eller en grupp elever som får fler tillfällen att yttra sig och därmed en större delaktighet. En del elever är bättre på att begära ordet och en del elever har inte förmågan, modet eller orken att begära ordet. Många gånger kan klassrumsundervisning förvandlas till en liten diskussionsgrupp med många åskådare.

Det finns olika tillvägagångssätt att få fler elever delaktiga i klassrumsundervisningen.

Några exempel:

- EPA Enskilt – Par – Alla, läs om denna struktur i Levla under kategorin Strukturstöd
- "No hands up" En elev säger "jag vet inte", läraren svarar "jag återkommer om en stund" och låter sedan några andra elever svara. Sedan återkommer läraren och säger t.ex. "vilket av dina kompisars svar gillar du bäst och varför?" eller "återge vad hen just sa" eller en 50/50-chans "finns det något svar som sagts som du tror är fel?" eller "om du hade vetat, vad hade du svarat då?"
- "Fråga-paus-nedslag-studs" Läraren ställer en fråga, väntar minst fem sekunder, väljer slumpvis ut en elev som ska svara och låter sedan elevens svar studsas vidare till nästa slumpmässigt utvalda elev som får fråga "vad tycker du om det svaret?"
- Två-tre slumpvisa val sedan fråga klassen om någon vill tillägga något ytterligare till diskussionen.

Man kan använda olika fördelningsknep som hjälper till att slumpmässigt välja ut en elev. T.ex. glasspinnar i en mugg med elevernas namn på, namnlappar i en låda, program för slumpmässiga val finns ofta i interaktiva tavlor. Som lärare är det viktigt att tänka igenom vilka frågor man ställer vid slumpmässiga svar så att man inte utsätter eleven/eleverna för misslyckanden. Eleven ska få möjlighet att "passa". Att använda slumpmässiga val kräver ett tryggt klassrum.

Läs mer

Niclas Fohlin & Jennie Wilson *Meningsfullt lärande*, Studentlitteratur 2021

Niclas Fohlin & Jenny Wilson *Kooperativt lärande i praktiken*, Studentlitteratur 2018

Niclas Fohlin et.al *Grundbok i kooperativt lärande*, Studentlitteratur 2017,

James Nottingham *Uppmuntra lärande – så hjälper du barn att lyckas i skolan*, Natur & Kultur, 2014

Dylan William *Att följa lärande-formativ bedömning i praktiken*, Studentlitteratur, 2013

Visuellt stöd

Att tydliggöra

Att visualisera är att göra uppgifter, tid, genomgångar, strukturer och information tydliga för ögat. En del elever kan ha svårt med den inre föreställningsförmågan – att se och förstå med tanken.

Att ha svårt med föreställningsförmågan kan skapa bekymmer i skolan med exempelvis:

- Svårt föreställa sig vad som menas och vad man ska göra
- Svårt att reflektera, värdera och generalisera
- Svårt att föreställa sig en situation, uppgift eller aktivitet som man inte sett, hört eller varit med om tidigare.
- Svårt att lista ut och uppfatta otydligt budskap/information/sociala skeenden

Man kan underlätta för eleven i skolan genom att:

- Erbjud valförslag med text/bild/symbol
- Visa modeller och förebilder av t.ex. arbeten och texter
- Erbjud tydlig visuell struktur över lektionen, dagen och veckan t.ex. med schema och kalender
- Använd kroppsspråk och mimik.
- Tydliggöra steg för steg med arbetsordningar och symbolsatta instruktioner
- Använd visuella tidsstöd
- Visa sammanhang och processer med hjälp av t.ex. film, diagram, tidslinje och tankekartor
- Förklara och samtala med hjälp av sociala berättelser och seriesamtal

Fundera över nedanstående frågor. Kan eleven **se** svaren på dessa i skolans strukturer, scheman och instruktioner?

Vad?	Vad är det som ska göras?	När?	När ska den göras?
Var?	Var ska uppgiften/aktiviteten göras?	Varför?	Vad går den ut på? Motivation?
Med vem?	Ensam? Med vem/vilka?	Hur länge?	När tar det slut Tid?
Hur?	På vilket sätt? Hur mycket?	Sedan?	Vad ska ske när det är klart?

Läs mer:

John Steinberg *Lärarens kroppsspråk: ledarskap i klassrummet*, Gothia fortbildning, 2020

Projekt [Visualisera mera](#) av Kompetenscentrum språk och kommunikation, Elevhälsan grundskolan, Umeå kommun 2019

[Visuellt stöd i undervisningen](#), SPSM, 2019

Anna Sjölund et al. *Autism och ADHD i skolan – handbok i tydliggörande pedagogik*, Natur & Kultur, 2017

Joanna Lundin *En skola som fungerar - för alla*, Studentlitteratur, 2017